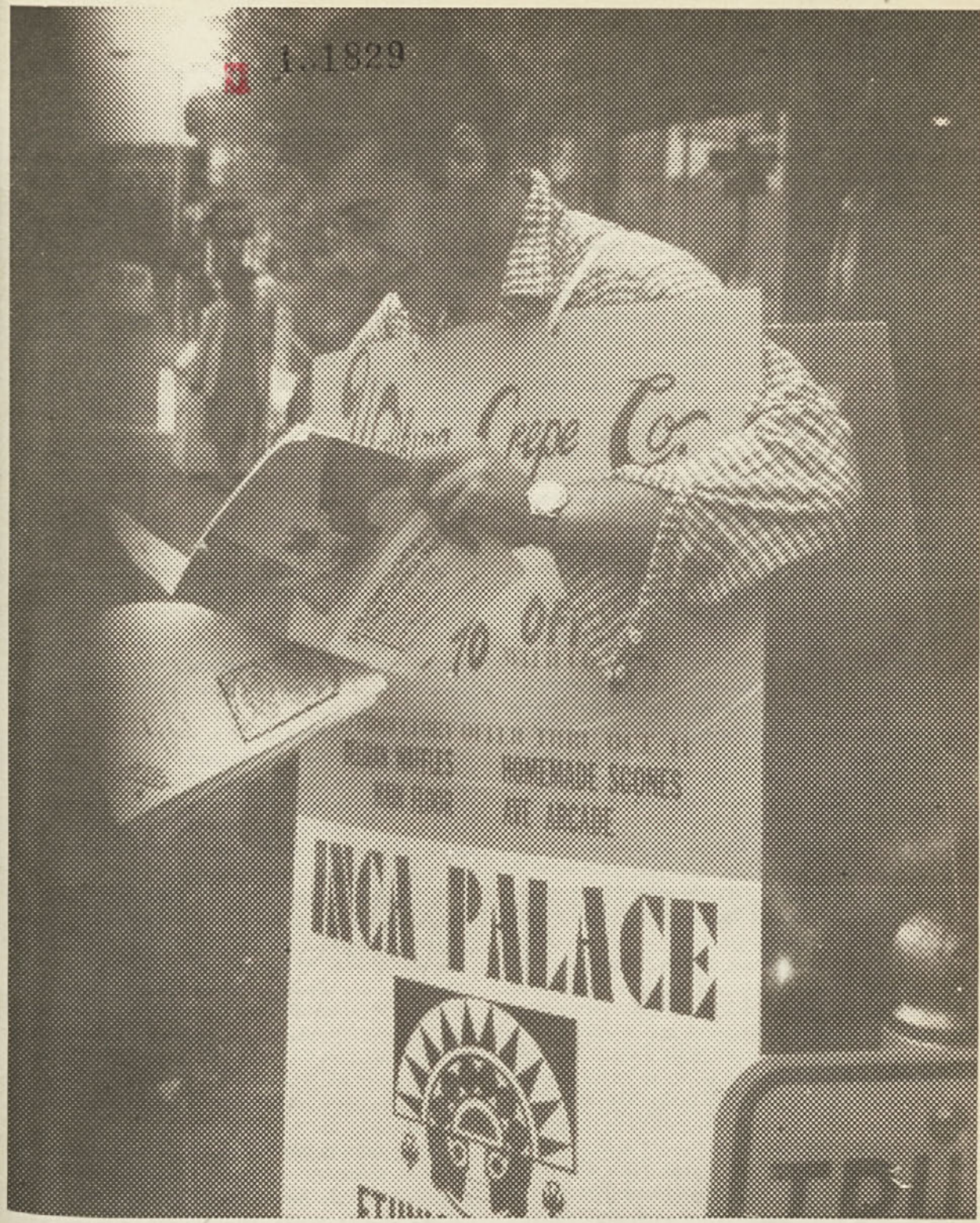

131829 +

1. 1829

**1 GLASNIK SLOVENSKEGA
ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA**

BULLETIN OF SLOVENE
ETHNOLOGICAL SOCIETY

UDK 39 / 497.12 // 05 /

S prvo številko v letu 1982 stopa Glasnik SED v svoje dvaindvajseto leto izhajanja. To sorazmerno častljivo življenjsko dobo, so mu kljub nenehnemu pomanjkanju denarja omogočili neutrudni in prizadevni uredniki in podpora bralcev. Prav bralci ste s spodbudami, idejami, prispevki in finančno pomagali, da se je Glasnik razvil v resnično vez med društvenimi člani, naročniki in med vsemi za stroko ogretimi ljudmi. Upamo, da bo svoje poslanstvo še naprej uspešno izpolnjeval, čeprav čakajo novi uredniški odbor težki časi: sofinancerji nam krčijo že tako majhen denarni prispevek, tako da bomo težko pokrivali naraščajoče stroške tiska, čeprav tiskamo Glasnik v najcenejši tehniki, drugo delo pa bo – kot do sedaj – opravljeno zastonj. Naše skupno prizadevanje, da ohranimo Glasnik in da mu poskušamo zagotoviti kolikorotoliko redno izhajanje, izvira iz prepričanja, da Glasnik potrebujemo, da je postal nepogrešljiv člen in povezovalac v stroki. Če ga kot takega občutite tudi vi, vas ob prvi številki novega letnika prosimo, da se vsi vključite v prizadevanje, da Glasnik ohranimo. Najprej je tu naročnina (čeprav letos zvišana, je še vedno neekonomska), ki jo, prosim, vplačajte na račun, objavljen v vsaki številki Glasnika. (najprej seveda za preteklo leto). S tem nam omogočite vsaj minimalno kritje tiskarskih stroškov.

Ob začetku novega letnika pod novim uredniškim odborom pa se spodobi, da vas ne opozarjamo samo na vaše dolžnosti, ampak da vam ponudimo načrt Glasnika za tekoče leto in da še bolj odpremo njegove strani bralcem.

Da bi Glasnik postal še bolj naš skupni časopis in skrb, bo kot doslej odprt vašim predlogom, mnenjem, premišljanjem o stroki in skupnih prizadevanjih in seveda v prvi vrsti vašim člankom. Glasnik naj bi odražal pluralizem strokovnih interesov, naj bo mesto za kritičen in ustvarjalni dialog – skratka, Glasnik naj bo tribuna ustvarjalnih in strokovnih pobud. Nov uredniški odbor si želi, da bi Glasnik še naprej objavljal strokovna dognanja in referate. Hkrati pa namenjamo prostor prispevkom s terena, za t. im. „branje“ in za stik z našimi informatorji. Poleg tega pa bo prostor za vašo kritiko, mnenja in za naša obvestila. Uredniški odbor želi spet oživiti nekatere rubrike, kot so zgodovina etnologije v slikah, intervju, študentsko rubriko itd. Ostale rubrike pa želimo izpopolniti in utrditi. Kljub minimalnim možnostim, ki jih imamo, bomo še naprej ohranjali lepo utečeno in koristno angleško prilogo, ki je Glasniku odprla okno v svet, hkrati pa je seznanila tujega bralca z dogajanjem v slovenski etnologiji. Ta slika za tujega bralca seveda ne more biti popolna, če je s predlogi in prispevki ne dopolnite tudi sami. Koliko in kako se bo naša stroka pokazala tujemu bralcu, je odvisno od nas vseh.

Med etnologi je vedno bolj prisotna želja po spoznavanju in obvladanju filmskega medija, ki postaja nepogrešljiv za razvoj in predstavitev stroke. V Glasniku mu bomo posvetili stalno rubriko – Filmski kotiček, ki jo bo urejal Naško Križnar.

Kronika ostaja zaenkrat nespremenjena: le poročilo o dogajanju v stroki. Ob uvajanju rubrike smo se s posebnim dopisom obrnili na vse naše bralce in člane, da ji pomagajo, ne samo shoditi, ampak da jo oblikujejo v kritično tribuno ob etnoloških razstavah, prireditvah in posvetovanjih. Do sedaj smo o različnih prireditvah vodili le kronologijo dogajanja, ker nismo prejeli širših in kritičnejših obravnav prireditev od naših bralcev. Upamo, da bo tudi to steklo.

Na sestankih UO in v pogovorih z bralci kar dežujejo sveže ideje in dopolnila. Zatakne pa se pri uresničitvi, ker

maloštevilni uredniški odbor ne more opraviti vsega sam, marsičesa pa tudi ne vidi. Želimo si najširšega sodelovanja bralcev, ki naj bi s strokovnimi članki dopolnjevali vednost o občini in slovenski etnologiji, folkloristiki in in teoriji stroke. Pričakujemo pa še članke o načinu dela, o strokovnih izkušnjah itd. Vse to so že znane stvari, na katere vas samo še enkrat spomnimo ob 1. številki letošnjega Glasnika.

Cilji so zastavljeni dokaj visoko, a niso neuresničljivi. Če bo šlo z denarjem vse po sreči, bomo tudi letos izdali 4 številke. UO Glasnika je na prvi uredniški seji izdelal okvirni načrt vseh štirih številok, ki vam ga predstavljamo in ob katerem pričakujemo vaše prispevke, pripombe in dopolnitve.

Prva številka prinaša nekaj prispevkov ob 150 letnici Levstikovega rojstva, katere smo se v lanskem letu spomnili tudi etnologi.

Drugo številko želimo delno posvetiti temi: Etnologija in šola. Posvetovanje o tej temi, ki ga prireja SED bo v začetku junija v Ljubljani, zato želimo z drugo številko spodbuditi bralce Glasnika k sodelovanju na posvetovanju in k razmišljanju o etnologiji v šoli.

Tretja številka Glasnika je zamišljena tematsko: posvečena naj bi bila etnološkemu preučevanju našega izseljeništv. Vsi, ki se s to problematiko ukvarjate, ste vabljeni k sodelovanju.

Tudi četrto številko smo si zamislili tematsko. Prinesla naj bi prispevke o neevropski kulturi, ki sedaj na straneh Glasnika ni bila toliko prisotna. V ta okvir pa razumljivo sodijo tudi članki o slovenskih raziskavah in raziskovalcih neevropske kulture. Seveda pa bomo tudi v tematskih številkah ohranili naše stalne rubrike in namenili prostor vašim mnenjem in opombam.

S to splošno razgrnitvijo načrta Glasnika za leto 1982 vam želimo čimbolj približati naša hotenja, hkrati pa vas želimo vzpodbuditi k sooblikovanju in sourejanju našega skupnega glasila. Razgrnitev načrta (čeprav v grobih obrisih) pa ima uredništvo za obvezo do bralcev in do sofinancerjev. Uredniški načrti so zdaj pred vami, končno sooblikovanje Glasnika pa je v vaših rokah. Čakamo tudi na tiste omahljivce, ki imajo karkoli povedati o stroki, pa tega še niso storili. S prispevki boste oblikovali Glasnik in stroko tako, kot v vaših strokovnih prizadevanjih mislite, da je najboljša.

Ob koncu tega razmišljanja ne moremo mimo dejstva, da je z novim letom urednik izstopil iz uredniškega odbora dolgoletni glavni urednik Janez Bogataj. Od začetka svojega urednikovanja od leta 1976 naprej, si je prizadeval za nov koncept Glasnika, ki mu je dal tudi novo grafično podobo, s svojimi posrečenimi domisleki in prispevki pa je neprestano bogatil naše glasilo. Dediščina, ki jo od njega sprejema nov uredniški odbor je zavezujoča, zato jo sprejemamo s strahom in dvomom ali jo bomo lahko ohranili še naprej.

UO Glasnika se ob tej priliki najiskreneje zahvaljuje Janezu Bogataju za njegovo tako uspešno in včasih tudi težavno šestletno urejanje Glasnika.

urednik

PO 2624/83

ETNOLOGI O LEVSTIKU

O ljudstvu in ljudski kulturi v Levstikovih spisih

Razumljivo in tudi neizbežno je, da se etnologovo zanimanje ustavlja ob pojavih, ki jim literarni zgodovinarji pridajajo oznake, ki so tako ali drugače povezane z besedo folklor. Ta namreč pomeni ljudsko znanje, ljudsko vedenje ali ljudsko modrost, ki se navadno nanaša na duhovnokulturne pojave, lahko pa jo enačimo s pojmom ljudska kultura nasploh. Ko je govor o Franu Levstiku in njegovih delih, so nakazana označevanja, kot je poznano, pogosta. Tako naj bi Levstikovi pripovedni spisi imeli med drugim folklorni izvor.¹ Folklorne sestavine naj bi vsebovala še zlasti pripoved o Martinu Krpanu, za katero naj bi bil po eni strani značilen folklorno mitični ustroj,² v njej naj bi sovpadala resničnost in mit, literatura in folklor.³ Od tujih vplivov je bil pri Levstiku še najbolj občuten vpliv etnografsko-filološke romantike Jerneja Kopitarja in Vuka Karadžića, iz katere naj bi Levstik tudi izšel.⁴ Pri opredeljevanju Levstikove literarne smeri so pisali o folklornih tendencah, o folklornem realizmu, o sestavinah, značilnih za narodopisno romantiko⁵, in podobno. Sploh naj bi bil pri Levstiku, še posebej v njegovem Popotovanju od Litije do Čateža, „velik poudarek na ljudskem izročilu v smislu romantičnega pojmovanja tega gradiva.“⁶

Poleg nakazanih poudarkov je mogoče bolj ali manj na istih mestih zaslediti tudi ugotovitve drugačnega značaja, ki jih etnolog prav tako ne more spregledati. Tako je bila izražena domneva, da je bil Levstik „navzlic vsej ljubezni do ljudstva in ljudskega izročila vendar prevelik realist in racionalist, da bi ga ljudska poezija neposredno zanimala.“⁷ Čeprav se je Levstik na začetku svojega pesniškega ustvarjanja zatekal k pesnjenju po ljudskem načinu, je bilo kasneje v njegovih pesmih folklornih sestavin vse manj, dokler se sledovi ljudske pesmi niso porazgubili. V Levstikovi programski odločitvi za poezijo „domačih trat“ bi zato ne kazalo več iskati folklornih tendenc. Njegova lirski izpoved naj bi namreč postala svobodna in avtonomno realistična.⁸ Levstik se je znal razigrano ponorčevati iz pobožnjaške pesniške folklor⁹, izražal je satirično ogorčenost nad ljudskim praznoverjem, kar naj bi bila sestavina njegovega oddaljevanja od folklornega realizma v smeri proti kritičnemu realizmu.¹⁰ Spis o čebelarstvu naj bi Levstik pisal „kot napredno misleč čebelar, a ne kot romantičen etnograf ali diletant.“¹¹ Sicer pa naj bi bila že v Martinu Krpanu potegnjena „ostra ločevalna črta med izobraženo in navaino pesniško tvornostjo, med literaturo in folkloro.“¹² Kljub svoji ljubezni do ljudskega pesništva naj bi se namreč Levstik zavedal, „da je folklorna tvornost izraz otroške dobe ljudstva, pesniški izraz, kot pravi sam, „neizobraženega naroda“ in da zato pripada zgodovinski preteklosti. Pri njem naj bi že prevladal zgodovinski odtujevalni pogled na ljudsko poezijo.“¹³

Nakazano dejansko in navidezno dvojnost v vrednotenju folklor, ki so jo opažali v Levstikovem delu, so pojasnjevali z Levstikovo realistično naravo in izobrazbo romantičnega izvira. „Kot pesnik, literat in filolog je bil Levstik dete romantike, kot izredno krepka individualnost in kot politik je bil realist“, pravi Ivan Prijatelj. Pri Levstiku je prišla do izraza, je v zvezi z Levstikovim razlaganjem nekega jezikoslovnega vprašanja rečeno nadalje, „njegova neenotna pripadnost k dvema dobama: k

odmirajoči romantiki in porajajočemu se realizmu.“¹⁴ Zgodovinsko spreminjanje odnosa do folklor po letu 1848 je Boris Paternu označil takole: „Hrati z veliko zbirateljsko vnemo je začel zmagovati historični pogled na ljudsko poezijo. Z njim vred je rasla zavest odtujenosti med njo in sodobnim izobraženim človekom, ki je začel v izročilu gledati lepe, a „detinske“ plodove pesniške tvornosti, na katere naj bi se navezala nova literatura, a vendarle ustvarjala po načelih „učene“ umetnosti.“¹⁵

Iz povedanega izvira, da je v literarnozgodovinskih opredelitvah, ki se nanašajo na Levstikovo delo, folklor najneposredneje povezana z obdobjem romantike in romantizmom. Ker je Levstikova dejavnost vpeta v razdobje slovstvenega razvoja „med romantiko in realizmom“¹⁶, so nakazana nasprotja in dvojnosti v Levstikovem odnosu do ljudskega izročila povsem razumljiva. Gre za prepletanje in izključevanje starega in novega, romantike in realizma, dela ljudske in narodne kulture, dveh različnih kvalit, ki sta na ravni literarnozgodovinske vednosti očitno dovolj dobro opredeljeni. Ob tem se odpira vprašanje, ali bo mogla biti etnološka opredelitev ljudske kulture ali vsaj usihanja njenih moči in njenega zgodovinskega konca, kako bistveno drugačna. Če nam folklor tudi v etnologiji pomeni vsaj približno isto, kar si pod tem pojmom predstavljajo literarni zgodovinarji, morajo njihove opredelitve nujno pritegniti našo pozornost. Razdobje med romantiko in realizmom je iz nakazanega razloga za nas – etnologue še posebej pomembno. Tako tudi Levstikovo delo. Zato se povprašajmo, kaj je mogoče razbrati o ljudstvu in ljudski kulturi iz Levstikovih spisov.

O ljudstvu. Za pojem ljudstvo, kot je v etnologiji navadno v rabi, srečujemo pri Levstiku v poglavitnem dva izraza: ljudstvo in narod. Čeprav naj bi beseda ljudstvo prišla „v slovenskem besednjaku razmeroma pozno v pogostnejšo rabo, zdi se, da šele od srede 19. stoletja naprej“¹⁷, je treba ugotoviti, da je v Levstikovih spisih pogosta. Tako na primer v Popotovanju iz Litije do Čateža iz leta 1858 izraz ljudstvo prav nič ne zaostaja za čisto besede narod z enakim pomenom. Ljudstvo in narod sta Levstiku v številnih primerih očitni soznačnici. Nekaj najbolj izrazitih primerov iz Popotovanja, ki ilustrirajo omenjeno trditev:

„Marsikdo večkrat zavpije med nami: „Za ljudstvo, za ljudstvo!“, pravi Levstik. „Ali vprašam, koliko je pravzaprav pisanih knjig za slovensko ljudstvo? Le sami duhovni ugajajo dušnim potrebam v narodu. . .“ „Ljudstvo bi že bralo“, ugotavlja Levstik ob razgledovanju po tedanjem čitvu, „ko bi le imelo kaj. In kakor bi rastlo med nami število dobrih knjig, tako bi tudi rastlo med narodom veselje do njih.“ „V narodu je snovi dovolj“, je rečeno na drugem mestu, „zlasti za šaljivo pisanje, ali da se ne zgradi kaka zmes brez okusa, zopet opominjamo: Učimo se jezika iz ljudstva!“¹⁸ /podčrtal S. K./

Poleg besed ljudstvo in narod se v enakem ali podobnem pomenu pojavljajo pri Levstiku še drugi izrazi, najpogosteje besedna zveza „prosti narod“. Pomensko so tem izrazom enaki ali blizu pojmi: prosti ljudje, preprosti človek, prosto ljudstvo, prosti slovenski narod, kmečki narod, tudi kmetje in podobno. Med navedene izraze je večkrat pomešana beseda Slovenec; ne slučajno. Namesto besede ljudstvo se na posameznih mestih pri Levstiku pojavlja tudi zveza „prosti Slovenec“. Pri tem so mišljeni kmetje, tudi delavci ali „ubožnejši ljudje“. Na primer: na območju Starega trga v Ljubljani naj bi živeli „skoraj čisto sami Slovenci, ker tu imajo sploh le ubožnejši ljudje

soje prebivanje.¹⁹ Šele na taborih je „vedel „irhasti narod“, pravi Levstik v nekem članku, da je samih Slovencev nad milijon. Zanimive in poučne so pomenske zveze „meščanstvo in ljudstvo“, „naš kmet in vsi Slovenci“, „kdor je prijatelj ljudstva . . . ta ni prijatelj plemstva“ in podobno.

Ne kaže, da bi se pregrešili zoper pomensko skladnost, če bi v vseh navedenih in njim podobnih primerih nadomestili besedo ljudstvo z besedo narod, seveda s prilastkom „prosti“, ali njemu sorodno obliko. Ljudstvo je namreč v Levstikovem času res soznačnica za „preproste ljudi“ tudi za „ljudi“²⁰, v bistvu pa je prav gotovo v veliki meri pomenilo tudi narodno skupnost, ki je še v nastajanju. V tem pogledu je izredno zanimiva misel Levstikovega sodobnika Ferda Kočevarja—Žavčanina, ki je leta 1860 v Novicah ugotavljal: „Dokler se pri nas Slovincih narodna zavednost ne obudi, ostanemo ljudstvo, kakor do zdaj, pa ne narod. Ostanemo v nevednosti, kaj in kdo da smo!“²¹

Zdi se, da je od vseh pomenskih odtenkov, ki se pridajajo pojmu ljudstvo, smer Kočevarjevega označevanja tudi za etnološke kar najbolj poučna. Zato kaže etnološko opredeljevanje ljudstva in ljudske kulture temeljiteje povezati prav s to razlago. Najdemo jo tudi pri Edvardu Kardelju, ki je ob opredeljevanju pojma narod dovolj jasno opredelil pojem ljudstvo v nakazanem pomenu. O nastajanju ljudstev kot „posebnih etnično-kulturnih elementov“ pravi Kardelj na primer naslednje: „Iz nekdanjih slovanskih plemen, ki so organsko rasla iz prvotnih patriarhalno-rodovnih odnosov, so . . . — preko raznih prehodnih oblik — nastala fevdalna ljudstva, ki so se formirala na podlagi fevdalnih odnosov in pri katerih je prevladovala lokalna in ožja provincialna zavest.“²² Če je po Kardelju „narod . . . specifična skupnost, nastala na podlagi družbene delitve dela epohe kapitalizma, na strnjem ozemlju in v okviru skupnega jezika in blizke etnične ter kulturne sorodnosti sploh“²³, je torej ljudstvo skupnost z etničnim značajem, značilna za razdobje fevdalizma. Ko pa „lokalni okviri ne zadostujejo več“, beremo pri Kardelju, postajajo „jezik, skupna kulturna in etnična obeležja in tako dalje . . . tisti zunanji okvir, v katerem se razvija in ekonomsko povezuje nova, širša ljudska skupnost — narod, nacija. Pričenja se proces notranjega nacionalnega združevanja in narodnega prebujanja.“²⁴

„Narod, kakor ga danes pojmuje, je zgodovinski socialno-ekonomski in kulturno-politični pojav, ki je nastal v določenih pogojih družbene delitve dela“, pravi Kardelj, pri čemer meni, da smo se Slovenci dokončno konstituirali kot narod v sodobnem pomenu te besede konec 18. in v prvi polovici 19. stoletja. „Prve iskre zavesti slovenske skupnosti“ naj bi bile sicer spočete že v času reformacije in v kmečko-plebejski revoluciji, toda omenjena zavest naj bi „z nezadržno silo prodrla na površje“ šele v 18. in 19. stoletju. Proces narodnega prebujanja se je tako le počasi prebijal skozi oklep fevdalne družbe.²⁵

Ivan Prijatelj je postavil proces pretvarjanja Slovencev iz ljudstva v narod v 2. polovico 19. stoletja. To naj bi bil čas prehoda iz patriarhalne primitivnosti ljudstva v diferencirano organizacijo naroda, česar so se voditelji Slovencev tistega časa dobro zavedali.²⁶ Se pravi, da je mogoče Levstikovo v poglavitem nediferencirano rabo pojmov ljudstvo in narod pripisati prav tej prehodnosti. Po svoje podpira to domnevo dejstvo, da je mogoče pri Levstiku s pojmom narod kot razvojno višjo obliko vedno

nadomestiti pojem ljudstvo, pač v smislu Levstikove rabe. Ni pa mogoče vedno nadomestiti pojma narod s pojmom ljudstvo. Zato bi bila zelo zanimiva analiza rabe pojmov ljudstvo in narod še pri drugih piscih tega prehodnega razdobja.

Ker pri Slovincih vse do sredine preteklega stoletja skorajda ni bilo meščanstva kot samostojnega gospodarskega in političnega dejavnika²⁷, sta konstitutivni sestavini nastajajoče in novo nastale slovenske narodne skupnosti pač le „prosto ljudstvo“ in „izobraženi stanovi“, če se izrazimo z jezikom Levstikove dobe. Eno izmed temeljnih vprašanj med tedanjimi izobraženci, vnetimi „za narodno stvar“, je bilo vprašanje „narodne omike“.

O ljudski kulturi. Medtem ko je Levstik uporabljal pojma ljudstvo in narod kot soznačnici, se v prilastkovni obliki pojavlja ob pojmu omika le beseda narod. Vedno gre le za narodno omiko, ne pa tudi za ljudsko omiko ali za ljudsko kulturo. Ob Levstikovem pisanju v Napreju pravi Prijatelj, da je Levstik nastopal „predvsem kot kulturni delavec, čigar najvišji cilj je izobrazba naroda.“ Po Levstikovi lastni opredelitvi na drugem mestu naj bi šlo za „omiko in izobraževanje celega naroda.“²⁸ Čeprav naj bi bil Levstik prepričan, da je „literatura najboljša merilo za izobraženost in stopnjo omike, na kateri stoji kak narod“²⁹, je bilo njegovo zanimanje za narodno omiko, za narodno kulturo, seveda bistveno širše. Lasten jezik, domače šege in navade so bile očitno med temeljnimi sestavinami Levstikovega pojmovanja tako imenovane narodne omike.³⁰ Pri tem pa niso bile mišljene domače navade in šege nasploh; med njimi je bila vrsta takih, ki jih je Levstik zavračal. Tako so bile z Levstikovo predstavo o razviti narodni kulturi in izobrazbi nezdržljive razne uvere in vraže. V Popotovanju pravi: „Kdor je prijatelj narodovega izobraževanja, gotovo želi, da bi se zatrla prazne vere . . .“. Vendar pristavlja: „. . . pa vendar je tudi res, da s takimi vražami zginejo obnem vsi narodni zakladi: pesmi in pripovedke, po nekaterih deželah celo pobožnost.“³¹ Enakega mnenja je na drugem mestu: „. . . omiki se umika vraža in tudi — poezija!“³² Na drugo plat izginjajočih predstav, navad in šeg seveda ni bilo treba opozarjati takrat, ko govorijo o „grozni surovosti, katera se med neizobraženimi, posebno kranjskimi Slovenci tako često in tako žalostno kaže pri tepežih.“ „Dokler teh surovosti ne odpravimo“, pravi Levstik, „ne moremo reči, da kranjska zemlja v omiki napreduje.“³³

Vprašanje „narodne omike“ se je nanašalo tudi na gospodarsko življenje, načine gospodarjenja in navade, ki so z njimi povezane. Levstik se je obregoval ob nemarne gospodarje, „ki vlečejo koš, kakor so videli svojega deda in slišali za svojega pradedu.“ Živinoreja in druge gospodarske oblike bi morale biti zasnovane tako, da bi „donašale največji dobiček“. Zavzemal se je za „umno gospodarstvo“. Nastopil je, na primer, proti „starodavnemu“ redu menjave poslov in izrazil upanje, „da se temu pride v okom in tudi priti mora, ker to hote imeti naprave in zakoni sedanjega časa.“³⁴

Zanimiva je Levstikova razčlenitev načina življenja in kulture Dolenjcev v razmeroma obsežnem spisu Ozir po domačiji³⁵, objavljenem v Napreju leta 1863. Levstik za največji del Dolenjske meni, da njeno „poljstvo zaostaja, obrtnost ni znana in kmetovalci se ne poprijemljejo novih iznajdb, misli in popravkov.“ Zato „telesno životarjijo in duševno spe.“ Vendar tako ne bi moglo iti več naprej. Dolenjcem se bo „treba poprijeti napredka in poljstvu, v obrtnosti“, kajti „vsak čas ima svoje potrebe in zahteva-

nje." Za obstoječe stanje naj bi bilo krivo pomanjkanje „izpodbadanja“. „Ločeni od drugih krajev sicer sem ter tja ohranijo dušno nepokvarjenost“, pravi Levstik, „ali poleg tega pa tudi ostanejo nevedni, brez skrbi mirno tiče, kakor so tičali njihovi stari dedje...“ „Kaj pa bi narodu utegnilo odpreti oči, da bi prav sodil svoje domače okolnosti?“, sprašuje Levstik in odgovarja: „Omika, in sicer omika, izvirajoča iz pravih narodnih učilnic.“

Po Levstikovem mnenju so narodne učilnice, se pravi šole, pogoj za širjenje narodne omike, tj. splošne kulturne ravni slovenske narodne skupnosti. Narodna omika naj bi bila podlaga ustreznega narodovega razvoja in celo njegovega obstanka. Narodna zavest izvira iz narodne omike; zato je slednja nujna še zlasti na mejah z izobrazjenimi sosedi. Le narodovi sovražniki zagovarjajo prepričanje, da kmetu ni treba „kaj drugega razumeti, nego kako se orje, seje, žanje, kosi, mlati, živini, poklada in koliko je Bogov“, da mu ni treba „kaj drugega znati, nego kje je tista pisarnica, kjer se davki plačujejo.“ Zato je potrebno slovenski narod „v njegovem jeziku pripeljati do omike in po omiki do svobode.“³⁶

Ker se pojma „narodna omika“ in „prave narodne učilnice“ nista nanašala le na jezikovno prakso v slovenskem jeziku, so Levstikova stališča glede njune vsebine tudi iz etnološkega zornega kota zelo poučna. Levstik se je namreč zavzemal za privzganje kulture „na domači narodni podlagi“, kajti drugačno početje bi ostalo brez pravega uspeha. Bil je proti vrivanju „tujih šeg in navad“, opozarjal je, da imamo Slovenci „nemško izrejo“, da smo se preveč vživali v „nemško mišljenje“. „Ozrimo se na obleko našega naroda“, pravi, „pogledimo veliko njegovih, drugim Slovanom neznanih običajev in vraž; premislimo njegova krstna imena, vse neslovanska, priimke, med katerimi je toliko nemških; presodimo njegove nravi, zidovanje njegovih poslopij; pojdemo v njegova mesta in trge, kateri so često bolj nemški nego slovenski: pa četudi molčim o vsem drugem, o pisalnicah in učilnicah, ali je v teh okolnostih mogel čist ostati naš jezik? Ali je to moglo drugače biti, nego se je zgodilo? Ali ni vse to nasledek naše minulosti, katere nobena moč ne izbriše? Zahvalimo Boga, da nismo popolno potujeni; da ni popolno zatrt narodno jedro, katero je še krepko in zdravo, kakor nam kaže današnji dnevi.“³⁷

Ko govorimo o „narodnem jedru“ ali o „narodni podlagi“ v kulturološkem smislu, se seveda znajdemo na področju, za katerega se je najneposredneje zanimala etnološka misel določenih razdobj. Ivan Prijatelj je ob nazadnje omenjenem izrazu menil, da je že tukaj, leta 1863, viden „zarodek tistega Levstika poznejših njegovih let, čigar strastno iskanje je šlo za tem, kako bi v Slovencih odkril korene pravega slovanskega značaja.“³⁸ Levstik naj bi bil „glasnik slovenske in slovanske samoraslosti“.³⁹ „Kolikor bolj je naša povest izgubljala folklorni ali ljudskorealistični značaj“, pravi Anton Slodnjak, „toliko glasneje jo je Levstik odklanjal in toliko strastneje se je v izvornih, prevedenih in predelanih Vrtčevih črticah oklepal slovenskega in slovanskega ljudskega izročila, v jeziku in slogu pa je naravnost stremel po nekakšni praslovanski pristnosti.“⁴⁰ Bajze iz obupa nad lastno ustvarjalno močjo in nad usmeritvijo tedanjega slovenskega slovstva.

V Levstikovih spisih najdemo izraz „prasvojina“, tudi „narodni duh“. Narod, ki želi narod ostati, se ne sme odreči, kar ima prasvojega, pravi Levstik. To prasvojino bi bilo treba najprej dobro spoznati, česar pa Slovenci še

nismo storili. Drugi narodi se po Levstikovem mnenju vedejo vsak po svoje, zato se sprašuje, zakaj bi se ne smeli tudi Slovenci „po svoje nositi“? „Bog hoče, da imamo vsak svoje na svetu; da imamo pravico živeti in biti narod.“ Žal imajo Slovenci premnoge nasprotnike, ki jim želijo le pogubo in bi radi „spodrezali vse žile in živce, po katerih se pretaka narodni duh; radi bi posušili vire, iz katerih tako veselo vre narodno gibanje; radi bi popolnoma spodrezali podlago, na kateri stoji narodno življenje.“⁴¹

Levstikovega pojma narodna omika ni mogoče nadomestiti z izrazom ljudska kultura, kot jo navadno pojmujejo etnologi. Je preširok. Narodno jedro, narodna podlaga, prasvojina, narodni duh in podobno so preveč imaginarni pojmi, da bi bilo mogoče z njimi v strokovnem pogledu resneje računati. So očiten ostanek obdobja romantike. So pa tudi že nastavek za novoromantične poglede. Vmes so realistične sestavine. O njih je bil v poglavitem že govor. Zato kaže opozoriti le še na dva vidika.

Levstik govori o narodnem značaju. Tudi ta tematika utegne biti blizu romantičnim pogledom, posebej takrat, ko ne gre le za „nrvnost“, tj. za „narodni značaj“ Slovencev, temveč tudi za „slovanski značaj“, ki se npr. „sploh ni sposoben bojevati se z orožjem brezobzirne sile, smrdljive laži, krivičnega zasukanja“⁴² itd. Ko pa se predpostavlja zgodovinska določenost narodnih značajev in njihova spremenljivost, mora razprava o tem vprašanju neizogibno zanimati etnologe. Nekaj v to smer naravnanih misli je mogoče najti tudi v Levstikovih spisih.

Zavzetost za narodne značilnosti naj bi Levstiku v določenih pogledih zastirala poglede na protislovja socialnega življenja njegovega časa.⁴³ To je seveda občutna pomanjkljivost tudi iz etnološkega zornega kota. Vprašanje je le, ali nismo etnologi le nekoliko bolj nagnjeni k tipizaciji, kot je to v navadi pri obravnavi različnih umetnostnih področij in si zavoljo tega brez posebnih ozirov nalagamo naloge, ki so blizu Levstikovi želji, „da bi Slovenec videl Slovenca v knjigi, kakor vidi svoj obraz v ogledalu.“ Za to dejavnost daje Levstik napotke: „Takemu delu pa gotovo ni kos, kdor ne ve, kako ljudstvo misli in govori, kaj ga razveseljuje, kaj žali, kakove so mu krepsti, kakove napake...“⁴⁴ V zvezi s temi imanentno etnološkimi vprašanji je mogoče pri Levstiku najti vrsto podatkov, posebno v njegovih člankih in političnih spisih, ki pa jih ni mogoče strpati pod pogojem ljudska kultura.

Naj sklenemo: Levstikova misel in Levstikovo delo se nista odvijala na etnološkem tiru. Levstika ni mogoče enačiti na primer s Trdino. Medtem ko se je Trdina dolgo razdobje posvečal izrazito etnološkimi problemom, za Levstika tega seveda ne bi mogli trditi. Med njima obstajajo tudi nekateri vsebinski razločki. Medtem ko je Levstikova misel vse bolj tonila v iskanje nekakšne praslovanske pristnosti, je „najbolj revolucionarni mož“ iz mladoslovanskega rodu⁴⁵, Janez Trdina, zapustil historiografijo in je namenil svoj korak med sodobne Dolenjce. V bistvu z istim ciljem kot Levstik, vendar z drugačnimi rezultati, gledano seveda iz etnološkega zornega kota. Kljub temu Levstikovega prispevka slovenski etnološki misli ne smemo podcenjevati, čeprav je ta prispevek res le bolj posreden. Je pa pristen in tudi ustrezno dragocen, saj je iz Levstikovih spisov razvidno, kaj je na ravni Levstikove dejavnosti pomenila etnološka misel, kako je odsevala v tedanji narodnopolitični praksi.

- 1 Anton Slodnjak v: Fran Levstik, Zbrano delo, 4. knj., Ljubljana 1954, str. 482.
- 2 N. d., str. 498; Boris Paternu, Levstikov Martin Krpan med mitom in resničnostjo, F. Levstik, Martin Kerpan z Verha, Ljubljana 1981, str. 17.
- 3 B. Paternu, n. d., str. 26.
- 4 Ivan Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895, 2. knj., Ljubljana 1956, str. 433; 3. knj., Ljubljana 1958, str. 30.
- 5 Boris Paternu, Estetske osnove Levstikove literarne kritike, Ljubljana 1962, str. 12, 13.
- 6 Anton Ocvirk v: I. Prijatelj, n. d., 4. knj., Ljubljana 1961, str. 488.
- 7 A. Slodnjak v: F. Levstik, Zbrano delo, 4. knj., str. 488.
- 8 B. Paternu, Estetske osnove . . . . str. 149.
- 9 N. d., str. 90.
- 10 A. Slodnjak v: F. Levstik, Zbrano delo, 4. knj., str. 504.
- 11 A. Slodnjak v: F. Levstik, Zbrano delo, 7. knj., Ljubljana 1958, str. 403.
- 12 B. Paternu, Levstikov Martin Krpan . . . . str. 22.
- 13 B. Paternu, Estetske osnove . . . , str. 155.
- 14 I. Prijatelj, n. d., 2. knj., str. 264, 422.
- 15 B. Paternu, Estetske osnove . . . , str. 66.
- 16 Prim.: Janko Kos, Pregled slovenskega slovstva, Ljubljana 1974, 125 sled.
- 17 Angelos Baš, O „ljudstvu“ i „ljudskem“ v slovenski etnologiji, Pogledi na etnologijo, Ljubljana 1978, str. 84.
- 18 F. Levstik, Zbrano delo, 4. knj., str. 25, 26, 28–29.
- 19 F. Levstik, Zbrano delo, 8. knj., Ljubljana 1959, str. 226.
- 20 A. Baš, O „ljudstvu“ in „ljudskem“ v slovenski etnologiji, str. 84.
- 21 I. Prijatelj, n. d., 2. knj. str. 248.
- 22 Edvard Kardelj /Sperans/, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1957, str. 72.
- 23 N. d., str. 34.
- 24 N. d., str. 8.
- 25 N. d., str. LVIII, 56, 124, 149.
- 26 I. Prijatelj, n. d., 2. knj., str. 302, 325, 331.
- 27 E. Kardelj, n. d., str. 144.
- 28 I. Prijatelj, n. d., 2. knj., str. 389, 469.
- 29 N. d., 4. knj., Ljubljana 1961, str. 203.
- 30 Prim.: F. Levstik, Zbrano delo, 8. knj., str. 10.
- 31 F. Levstik, Zbrano delo, 4. knj., str. 19.
- 32 N. d., str. 182.
- 33 N. d., 9. knj., Ljubljana 1961, str. 449–450.
- 34 N. d., 8. knj., str. 23, 24, 31.
- 35 N. d., str. 79–91.
- 36 N. d., str. 12, 113; 9. knj., str. 98, 273.
- 37 N. d., 10. knj., Ljubljana 1978, str. 226.
- 38 I. Prijatelj, n. d., 2. knj., str. 405.
- 39 N. d., str. 429.
- 40 A. Slodnjak v: F. Levstik, Zbrano delo, 4. knj., str. 482.
- 41 F. Levstik, Zbrano delo, 8. knj., str. 219.
- 42 N. d., 9. knj., str. 73.
- 43 Prim.: B. Paternu, Estetske osnove . . . , str. 254.
- 44 F. Levstik, Zbrano delo, 4. knj., str. 24.
- 45 Anton Ocvirk v: I. Prijatelj, n. d., 3. knj., str. 406.

SLAVKO KREMENŠEK

PRIČEVANJA FRANA LEVSTIKA O NOŠI

Dela Frana Levstika vsebujejo tudi nekatera etnološka pričevanja. To so pričevanja o posameznih toriščih tako duhovne in družbene kakor materialne kulture. Za materialno kulturo so poučnejši Levstikovi podatki o določenih gospodarskih panogah (največ o čebelarstvu¹), pa tudi o noši v njegovem času. Ta pričevanja o noši niso tolikanj pomembna kakor Trdinova, ki so najbogatejša med pričevanji slovenskih pisateljev v 19. stoletju o takratni noši², ne glede na to pa so vredna etnološkega upoštevanja. Levstikovi opisi noše izvirajo razen deloma podatka o tem, kako je bil oblečen Martin Krpan, iz avtopsije. Spričo natančnosti in zavesti odgovornosti v vsej Levstikovi dejavnosti so zato ta njegova pričevanja praviloma zanesljiv vir. Žal ti zapisi ne obsegajo zaokroženih podob o poglavitnih prvinah tedanje noše, temveč objavljajo praviloma samo njene posamezne odlomke, in sicer v drugem kontekstu.

Levstik je opisoval tako meščansko kakor kmečko nošo. Njegova pričevanja o meščanski noši se nanašajo na tretjo četrtino 19. stoletja. V tistih letih so v Srednji Evropi in tako tudi na Slovenskem označevale modo v meščanskem ali višjem oblačilnem območju naslednje značilne poteze. Moška vrhnja oblačila so bili daljši suknjiči, ob posebnih priložnostih tudi fraki; ovratniki suknjičev in frakov in pa srajc so bili razmeroma nizki. Hlače so bile dolge in brez zalikanih robov. Poleg cilindrov so nosili mehke klobuke. Ženske obleke so bile glede na telesne oblike deloma nenaravnega videza, saj so bile krinoline (v navado so prišle po l. 1840) zelo široke. Vsakdanje obleke so bile zaprte, druge precej razgaljene. Poglavitno žensko pokrivalo so bili majhni, sčasoma večji klobuki³.

Nekatere od navedenih modnih značilnosti je pri nas izpričal v skromnem obsegu tudi Levstik. Tu gre odmisli njegovo omembo zelenega suknjiča in klobuka z velikimi robovi nekega osmošolca in pa črnega suknjiča in včasih belih dolgih hlač nekega gospoda (1853/54)⁴, ki komaj kaj pove, temveč gre za te Levstikove podatke.

L. 1863 je omenil široka in dolga moška oblačila, kakršna je terjala nadrobna meščanska moda tistih dni: „vendar ne tiste vrste (obleka), katera je zdaj v navadi med salonskim svetom . . . Hlač ni bil oblekel tako širokih, da bi v njih bil izgubil človeka . . . Gospodje velikih mest dandanes obilo čislajo tolike suknje, da se za njimi vlačijo po tleh“⁵. Hkrati je potrdil cylinder: „je obsenčeval njegovo čelo črn klobuk, zelo visokega, samo nekoliko potlačenega oglavja“⁶. To Levstikovo pričevanje soglašja z označbo tedanje nadrobne mode v mestih, kakor jo je prispeval Valentin Zarnik: „mi nosimo po angleški šegi še več kot na pol preširoke hlače in paletote in burnuse, da bi lahko dva in tri take pod se vzeli“⁷. Cylinder je Levstik sporočil 1865/66 tudi kot pokrivalo podeželskega učitelja⁸.

L. 1869 je v poglavitnem povzel takratno žensko modo v mestih: „Pokrije se lep klobuček, kakoršne zdaj nosijo, da na glavi žedi, kot pokrivača na lonci, krilce se vzame kratko, samo nekoliko niže od kolen, ter tako tesno, da je v njem telo videti ozko, kakor trlica; zastor se ne opaše spredaj, dene se zad⁹, kakor imajo tisti, ka rudo kopljejo, črevljiček se obuje na grozno visocih petah; kite se prodade, kolikor kdo zanje ponudi, — pa s kodrasto, študentovsko glavo, s papirnatim mahalom in starim solčnikom v roki hajdi po širocem svetu!“¹⁰.

Bolj je stari, bolj ja nor.

(Iz Haloz; zapisala Nežka Vaupotič)

Z Levstikovimi pričevanji se spopolnjujejo doslej znani podatki o surkah¹¹ na Slovenskem. Po Trdinu so v Ljubljani 1848 vpeljevali mladi ljudje oblačilne prvine s Hrvaškega, kakršne so izrecno izražale pripadnost narodnemu gibanju, ali zlasti surke¹². Na vzhodnem Slovenskem Štajerskem se je dogajalo to že malce prej¹³. Na Hrvaškem so začeli nositi surke Gajevi privrženci ob manifestacijah¹⁴, kmalu pa marsikdaj tudi sicer¹⁵. Podobna je, da je del slovenske mladine, ki je bil privržen narodnemu gibanju, prevzel od hrvaških ilircev (tudi od Vraza) surke kot vnanje znamenje svoje usmeritve. Sčasoma, zlasti v čitalniški dobi pa so postale na Slovenskem surke pogostnejše oblačilne prvine pri meščanskih pripadnikih narodnega gibanja.

Slednja ugotovitev je razvidna tudi iz Levstikovih zapisov. Kakor Zarnik¹⁶ je tudi Levstik izpričal surke kot oblačilni izraz opredelitve k našemu narodnemu gibanju. L. 1863 je ob vabilu na ljubljanski „kupčijski ples ali bal“, v katerem je bilo rečeno: „Prosi se, da bi povabljeni prišli v črnem fraku“, sodil: „Zelo pak se mi dozdeva, da vzrok te opombe ali zapovedi so le ‚surke‘. Žalostno bi bilo, če je to res, ker bi potem bil odbor kriv razprtije, ki utegne iz tega postati, in škodovati lepemu namenu. Mi smo Slovenci (če hočete, tudi Kranjci), in če smem v tej obleki, v ‚surki‘, celo stopiti pred svetlega cesarja, kateremu smo dolžni dajati največjo čast, pa če me sam cesar sprejme v tej obleki: potlej mislim, da se ne more nad njo spotikati največji gospod ali gospodična iz Ljubljane. S to nedolžno rečjo ne delajte dražila in škode svojemu namenu! Mislite, da smo v svoji hiši; da je naša dežela slovenska in da naša obleka niso francoske¹⁷ perutnice!¹⁸“.

Če je ob tem Levstikovem članku nastala opomba, da „so zavedni Slovenci začeli nositi tudi pri slovesnih prilikah po hrvaškem zgledu ‚surke‘¹⁹, to drži, ni pa v isti opombi povedano natančno mnenje, da je bil frak „uradno in slovesno oblačilo nemških birokratov in liberalcev“²⁰, saj niso edinole ti tedaj nosili frakov, temveč so jih nosili deloma tudi zavedni Slovenci.

In Levstik je poročal, da so 1863 trije ljubljanski gimnazijci, ki naj bi bili na telovo nosili v procesiji svojo zastavo, imeli na sebi „slovensko obleko — surke“. Katehet jih je zato vprašal: „Kaj ni med vami nikogar v črnem fraku?‘ Odgovorili so, da ne. Gospod vodja pak je rekel: ‚Torej pojdemo brez zastave za procesijo.‘ Tako se je tudi zgodilo. Vprašamo: Od kdaj je frak postal Bogu dopadljivejši nego surka? Če po drugih slovanskih gimnazijah učenci smejo brez kazni in bojzni surke nositi, kadar in kakor hote, zakaj bi jih pa ne smeli naši gimnazijski učenci, med katerimi je lani bilo 590 Slovencev, pa le 80 Nemcev in 2 Laha.“²¹

Posredno je razvidna enaka označba surk tudi iz neke Levstikove zabavljice, 1870²². — Poleg surk sta sporočeni še drugi oblačilni prvini, ki sta kazali, da so bili njuni nosilci privrženi slovenskemu narodnemu gibanju. Zarnik je 1861 omenil, da so nosili nekateri Slovenci kot znamenje svoje usmeritve ovratnice v narodnih barvah²³; na taboru v Vižmarjih 1869 so bili „gimnazijci z domnevno narodnimi čepicami“²⁴. Ali so nemara bile „domnevno narodne čepice“ tista pokrivala, o katerih je pisal Trdina, da so jih 1848 v Ljubljani začeli nositi gimnazijci: „rdeče kape naših hrvaških in srbskih bratov“²⁵?

Poleg omenjenih oblačilnih prvin je tudi sokolski kroj izražal privrženost našemu narodnemu gibanju. Telovalno društvo Južni Sokol, ustanovljeno 1863, oziroma

Ljubljanski Sokol, kakor se je od 1869 glasilo njegovo ime, je bila organizacija s poudarjenim narodnim predznakom. Njen kroj je Levstik deloma opisal 1866 in 1870. V prvem opisu pravi, da je sodil k sokolskemu kroju „klobuček“²⁶, v drugem pa pove nekaj več: „Pred mano je stal en mlad, prav čuden človek, da tacega še nejem nikjer zalotil. V rdeči srajci je bil prišel; jastrebovo pero si je bil vtaknil za klobuk“²⁷. To so bili posamezni sestavni deli takratnega sokolskega kroja. Ves kroj pa je bil spočetka takle. Posnemal je kroj češkega Sokola: pokrivali sta bili okrogla črna čepica s peresom ali klobuk s peresom; srajca je bila rdeča, medtem ko so bile dolge hlače in surka svetlo rjave²⁸.

Nemško telovalno društvo v Ljubljani, Turnverein, ni imelo kroja, v katerem bi bili njegovi člani nastopali v javnosti. Ob takšnih priložnostih so „turnarji“, kakor so jih imenovali Slovenci, nosili siceršnje obleke²⁹, značilno pa so si krasili klobuke. Po napadu kmetov na „turnarje“ na Ježici 1868 je Levstik istega leta poročal, da so „žilave kmečke pesti nad Ljubljano pri Ježici („turnarje“) v beg zapodile, da so jim želodi opletali na klobučkih“³⁰. „Turnarji“ so namreč „imeli na klobukovih trakovih po dva želoda. Hrastovo drevo je bilo simbol nemštva in z njegovimi sadeži so turnerji označevali svojo miselnost.“³¹ L. 1868 se v drugem Levstikovem pisnu omenja „turnarji“ kot „Stari sivolasi želodarji“³², v tretjem pa je besed o želodih „iz hrvatovega listja na klobučkih“³³. Ta okras na klobučkih nemških in nemškutarskih telovalcev so imeli Slovenci za značilnost v njihovem oblačilnem videzu, saj je po spopadu kmetov s „turnarji“ 1869 na Jančah vedel ob tem Levstik istega leta povedati, „da so bili kmetje turnarjem nekje naredili slavolok z napisom: ‚Hali halo, želodov več ne bo!‘“³⁴.

V tistih letih je veljal pri Slovencih tudi cilinder kot vnanje znamenje nemške oziroma nemške liberalne usmeritve. Kajti Levstik je 1870 napadel Dragotina Dežmana m. dr. s tem, da ga je ironiziral, ko mu je položil v usta besede: „zaradi nemškega cilindra, brez katerega je svobodoljubnik moje vrste podoben devici brez nedolžnosti“³⁵.

Bela ruta je pomenila oblačilno znamenje liberalne usmeritve. Na naslov Etbina Henrika Costa je Levstik 1871/76 napisal tudi stiha: „Poprej si bil svobodoljubno / del ruto humboldtsko za vrat;“³⁶. Ni mogoče razvideti, ali gre razumeti stiha dobesedno ali v prenesenem pomenu.

V obeh primerih pa je „ruta humboldtska“ označevala liberalno mislečega in čutečega človeka“ (ime je dobila po nemškem naravoslovcu Alexandru von Humboldt [1769–1859], ki je bil v političnem pogledu liberalno usmerjen in je tako rekoč zmerom nosil belo ovratnico)³⁷. Kako so bili podeželski duhovniki oblečeni v tretji četrtini 19. stoletja, deloma ugotovimo iz Levstikovega opisa, ok. 1871: nosili so „dolgo črno suknjo, visok in svetel klobuk (=cilinder), svetle škornje in tak ovratnik pod brado, kakor naš gospod župnik ali kaplan“³⁸.

Kakšen pa je utegnil biti oblačilni videz samskega znanstvenika, je sporočil Levstik 1887 v opisu Gottfrieda Muysa, ravnatelja licejske knjižnice v Ljubljani. Ta je pred poroko 1872 „hodil . . . vedno z marelo pod pazduho, a tako slabo oblečen, da je često imel raztrgane hlače in črevlje zašite se svojo roko, posebno na petah z debelo šivanko in krepkim belim koncem (cvirnom) . . . a novce je imel že poprej, časi polne žepe srebra v zakrpanih hlačah“. Po poroki pa je Muysova žena takoj poskrbela, da je nehal nositi dežnik, in „ga je preoblekla v snažnejše

suknje, hlače in čevlje³⁹. Kaj takega pa nikakor ni bilo pravilo. Levstika, ki ni bil poročen in je bil pisatelj, jezikoslovec in od 1872 naprej skriptor licejske knjižnice, se pravi Muysov poklicni kolega, se je Franja Koširjeva spominjala, da je bil „vselej primerno, dostojno oblečen“⁴⁰.

Raven takratne oblačilne kulture pri delu izobražencev spričuje Levstikov podatek, zapisan ok. 1860, da (tudi) izobraženec ni nosil spodnjega perila in da si je loščil obuvalo le ob nedeljah: „ne nosim svitec. Ali ob nedeljah vendar namažem čevlje, tudi ruto denem za vrat“⁴¹ (rute ali ovratnice so bile potemtakem v navadi predvsem o prazničnih dneh). V istem spisu je naveden izraz „županec na čevlju“⁴², ki pomeni krpo ali zaplato⁴³.

Naposled je Levstik 1863 prispeval z zapisom označbe „kebci in hlačarji“⁴⁴, tj. kmetje in gospoda⁴⁵, besedo, ki je izpovedovala eno od značilnosti tedanje moške noše v višjem oblačilnem območju. Besedam keba, kebast, kebček in kebec je v vseh pomenih skupno to, da izražajo nekaj manjšega⁴⁶, tako da je bila v pričujočem primeru beseda kebec soznačnica za tisto številnejše prebivalstvo, ki je v takratni družbeni ureditvi najmanj štel, se pravi za kmete. Beseda hlačarji v tej označbi pa je vzeta iz oblačilnega območja, v katerem je bilo za pripadnike višjih družbenih plasti v tistem času m. dr. značilno, da so nosili dolge hlače, drugačne kakor kmetje, ki so še povečini nosili podkolenske hlače.

Levstikova pričevanja o kmečki noši se nanašajo na drugo in tretjo četrtino 19. stoletja. V teh desetletjih ali, natančneje, do 70. let se je na Slovenskem Koroškem, Gorenjskem, Notranjskem, Dolenjskem (nekako do Kostanjevice), Primorskem (razen v Istri in vaseh okoli Trsta) in na Slovenskem Štajerskem (razen vzhodnega dela) kmečko prebivalstvo nosilo podobno. Značilno žensko oblačilo (tudi praznično) je bilo tod krilo z modrcem; pod modrc so se oblačili rokavci. Med ženskimi pokrivali je prevladovala peča, pri premožnejših kmetih avba. Skupne sestavine tamkajšnje moške noše so bile podkolenske hlače in srajca, ki je bila zatakjena za pas⁴⁷.

Od Levstikovih pričevanj o kmečki noši je najstarejše tisto iz l. 1858: „Bojec je bil čuden mož... Trdno se je držal stare noše, zato pa tudi ni imel oprt, in platnene hlače so mu nisko opletale. Dandanes je že malo takih dedov. Zginili so klobuki z dolgimi kraji pa nizkim oglavjem; mi le raje nosimo oglavje bolj visoko. Veselil sem se časi že od daleč, ako je od kod po cesti primigalo široko pokrivalo, ki je branilo dežja in sonca; veselil sem se rdeče opasnice in čevljev, ki so imeli golenice proti gležnju zavihane.“⁴⁸

Ta zapis pričuje o noši na začetku druge polovice 19. stoletja kakor tudi o noši v prejšnjem obdobju. Levstik tu najprej pove, da v starejši kmečki noši, kakršno je poznal, ni bilo ali največkrat ni bilo naramnic. Podatek se nanaša na njegova mlajša leta⁴⁹ in po vsej verjetnosti na dolenski kraje. Ujema se s spoznanji, po katerih notranjski kmetje proti sredi 19. stoletja po navadi niso nosili naramnic⁵⁰. Pač pa so v 30 in 40. letih 19. stoletja nosili naramnice ponekod na Gorenjskem⁵¹.

Levstik je bil v prvih treh desetletjih svojega življenja priča, kako se je tedaj spremenila oblika kmečkih klobukov. — V avstrijskih deželah so se v višjem oblačilnem območju najpozneje v drugem desetletju 19. stoletja kot moška pokrivala uveljavljali cilindri, ki so jih

poznali na evropskem zahodu že v zadnjem desetletju 18. stoletja in ki so potlej postali v Evropi najbolj priljubljeno moško pokrivalo v prvi polovici 19. stoletja⁵². Za slovensko ozemlje pa se zdi, da se je tod uveljavljala cilindrska vrst moških klobukov vsaj od 1820 naprej⁵³. Levstikov zapis ugotavlja, da so pri nas cilindre, ki so najprej prišli v nošo vladajočih družbenih plasti, prevzeli do srede 19. stoletja tudi med drugim prebivalstvom, in sicer v tolikšni meri, da je poglobitvena oblika cilindra dotlej praviloma zamenjala klobuke, ki so bili drugače oblikovani ali starejšega videza. Tu nahajamo, drugače rečeno, enega od tedanjih modnih vplivov, ki je zajel vse skupine našega prebivalstva.

Opisano spremembo v obliki kmečkih klobukov je Levstik omenil še drugod. Istega, 1858. leta je poročal, da „dan danes ga (širok klobuk) ima malokje še kak 100-leten možiček“⁵⁴, 1863 je navedel, da je neki „star dedec“ nosil širok klobuk⁵⁵, in 1871 se je iz svojega otroštva spominjal mož pri maši „z velikimi klobuki pod pazduho“⁵⁶.

Od podeželskih pokrival je pri Levstiku nadalje beseda o slamnikih. Prvič 1854: „da mi izrase mlada cvetlica, / da mi izrase kita vesela, / ljubemu bom jo na slamnik pripela“⁵⁷, drugič 1887 (ko se je spominjal Franje Koširjeve poleti 1869): „Skoraj potem prideš Ti res, vsa potna v širocem in visocem, uže dobro rujavem slamniku“⁵⁸. Marsikateri vir o noši na Slovenskem v 19. stoletju govori o slamnikih v mestih in na deželi, pri moških in ženskah. Takrat so bili torej neredko pokrivalo; v navadi pa so bili tudi že prej, saj jih je sporočil Hacquet v drugi polovici 18. stoletja⁵⁹, Pohlin pa še v zgodnejšem obdobju⁶⁰. Slamnike so do ok. 1855 izdelovali tudi v velikolaškem okolišju⁶¹, tako da so morali biti Levstiku znani še od doma.

In 1870 je Levstik omenil „kapo... pod klobuk(om)“⁶². To so bile kmečke čepice s cofom, ki so bile v Levstikovem času znane na večjem delu ozemlja, ki je bilo navedeno zgoraj. Potrjene so na Slovenskem Štajerskem⁶³, Slovenskem Koroškem („žlajfica“, „kapa“, „smrtnica“)⁶⁴, Gorenjskem in Dolenjskem⁶⁵, tu tudi v Dobropoljski dolini⁶⁶ ali nedaleč od kraja, kjer je bil rojen Levstik, ki jih je tako poznal pač že zamlada.

V zapisu iz l. 1858 beremo še o rdeči opasnici in čevljih, tj. škornjih, ki so imeli golenice zavihane navzdol. Oboje je Levstik uvrstil med sestavine starejše moške noše na kmetih in je mel popolnoma prav. Opasice so bile na začetku 19. stoletja redke, medtem ko so bile v naslednjih desetletjih tako rekoč le še izjemni del kmečke noše⁶⁷. Janez Mencinger je opisal opasico kot „široko, svetlo-rdečo, volneno ovijačo“, ki je bila „čez pas vezana“ in je kazala, da je bil njen nosilec „cel kmet, zemljak“⁶⁸. Ta opis se nanaša na začetek 19. stoletja in se tako ujema s tem, kar vemo pri nas za tista leta o rabi takšnih pasov pri kmetih. Ali pa so bile opasice tudi sicer, ne samo v Bohinju, kakor poroča Mencinger, znamenje „celega kmeta, zemljaka“ se pravi lastnika celega grunta, tega do nadaljnjega ne vemo. Levstik ne pove v navedenem zapisu o tem ničesar, medtem ko je treba njegovo omembo „rdeče pasice“, nosil jo je star lončar, 1863⁶⁹, razumeti v tem pogledu drugače kakor Mencingerjevo omembo. Z drugimi besedami: na začetku druge polovice 19. stoletja so bile opasice na Dolenjskem le izjemne in, kot je podoba, niso bile oblačilno znamenje gruntarja. Škornji (beseda čevlji je v 19. stoletju pomenila povečini škornje) z navzdol zavihanimi golenicami so postali s sredo 19. stoletja v kmečki noši redki, če ne

izjemni⁷⁰; njihovo izročilo sega vsaj v drugo polovico 17. stoletja⁷¹. Škornji pa, ki so imeli golenice potegnjene navzgor čez kolena, so se na slovenskem podeželju deloma nosili še v tretji četrtini 19. stoletja⁷². To je 1871 izpričal za Gorenjsko tudi Levstik, ko je napisal, da so tedaj nosili „črne kožene hlače in škornje čez kolena . . . naši brdki mladi Gorenjci, katerim ta oprava tu ter tam tudi že priseda“⁷³.

Neke vrste različica kmečkih škornjev v Velikih Laščah (in okolici) v tretji četrtini 19. stoletja je razvidna iz zadevne Levstikove omembe 1863. V njej je povedano, da tamkajšnji škornji „pod kolenom zadaj kažejo pol meseca platnenih nogavic“⁷⁴. To je bila potemtakem luknja ali izrez navedene oblike; skozenj se je videl del spodnjega perila⁷⁵.

V 60. letih je zapisal Levstik očitno za praznični dan: „Za vratom ruto židano / in pruštof nosi čez ramo./ Na glavi ime pušeljc lep./ oj pušeljc lep, nageljnov cvet./ Klobuk po strani si je del,“⁷⁶. Beseda ruta v kmečki noši v 19. stoletju ni pomenila ovratnice, kakor za meščane, temveč ruto, kakršna je v poglavitnem znana dandanes. Beseda pruštof je označevala kmečki suknjič.

V zvezi s suknjiči se zdi nerazumljivo Levstikovo sporočilo iz l. 1869, da naj bi se bili možje na Kočevskem nosili po gosposko in tako oblečeni („vsi gosposki“) tudi delali. Pri Slovencih je bilo drugače: „Kaj bi . . . ljudje rekli, ako bi v svitlej suknji oral, kopal i sejal i kosil? . . . pri nas to nej tako“⁷⁷. V dosegljivih ugotovitvah v slovstvu o noši na Kočevskem ni nikakršnih podatkov te vrste⁷⁸, tako da si ne znamo razložiti, kako je nastalo Levstikovo sporočilo.

Kako je kmečka noša sledila meščanski, je Levstik za zapisom iz l. 1858 pripovedoval tudi še nekaj pozneje. L. 1871 je sodil, da se je v njegovem času noša na deželi hitro spreminjala in posnemala „gosposko“ nošo: „(hlače) so torej pomižkovale nekoliko na gosposko plat, kar me je tako veselilo kakor vsakega prostega Slovenca, ako more odsloviti staro nošo in hitro leteti na novejšo“⁷⁹. Če je nemara ta sodba na splošno nekoliko pretirana, jo je Levstik za 60. leta potrjeval v svojih domačih krajih glede dolgih hlač in krinolin. Kot rečeno, so pri nas na kmetih nosili v drugi in tretji četrtini 19. stoletja podkolenske hlače. Te so bile zvečine iz platna, sukna in irhovine. Irhaste hlače so spočetka rabile za praznične, sčasoma v določenem obsegu tudi za delovne dni⁸⁰. Levstik je 1869 pisal, da je bil „na . . . taborih . . . irhasti narod“⁸¹, in s tem povedal, da so kmetje na tistih taborih, ki se jih je on udeležil, nosili povečini podkolenske hlače iz irhovine⁸².

Približno v istem obdobju pa so se ponekod, npr. v Velikih Laščah, začele pri kmetih uveljavljati dolge hlače, saj pravi Levstik 1863 za Velike Lašče, da so „vas, ki ima toliko . . . dolgih hlač“⁸³. V nekaterih podeželskih krajih so torej v 60. letih v določenem obsegu sledili modi dolgih hlač, vendar so takrat v kmečki noši še zmerom prevladoval podkolenske hlače. — Podobno kakor z dolgimi hlačami v moški je bilo s krinolinami v ženski kmečki noši. Za Gorenjke je Zarnik 1861 poročal, da so pogosto nosile krinoline⁸⁴, za Velike Lašče pa je Levstik 1863 ugotovil, da je „ta vas . . . že začela obroče priditi v žensko obleko“⁸⁵. Krinoline so se potemtakem uveljavljale pri kmetih v razmeroma številnih krajih in razmeroma zelo hitro.

Prav poučen je Levstikov opis (1871) svoje praznične noše v otroških letih. Ok. 1840 je bil na proščanju takole napravljen: „Oblekel sem se torej svetemu Roku na čast

in sebi in veselje, kar sem se najlepše mogel. Srajca je bila tenka in bela, brezrokavnik pisan, samo hlače so se delale nekoliko predolge, ker so rekli, da tak, kakršen sem bil takrat jaz, naglo raste; a bile so nove ter ne iz kozlovih kož nego iz kupljene progaste tkanine, da so torej pomižkovale nekoliko na gosposko plat, kar me je tako veselilo kakor vsakega prostega Slovenca, ako more odsloviti staro nošo in hitro leteti za novejšo . . . Klobuk mi je bil toličko preobilan, da se je na glavi sukal, kakor bi ga na kolu sredi njive ptičem na strašilo zibala sapa; nego irnel je kosmato, živo dlako in svetlo, da-li⁸⁶ svinčeno prego⁸⁷ (šnodelj) na traku. Čevlje in rokavnika ni potreboval moje vrste človek“⁸⁸.

Otroci so razen v najpremožnejših rodbinah zmerom dobivali nekoliko večja oblačila, da so se takšna kar najdlje nosila. V času ok. 1840 se je zdelo kmečkemu dečku imenitno, če za praznik ni imel hlač iz irhovine, temveč je nosil hlače iz kupljenega in progastega blaga, kar je bilo v tistem okolju takrat pač redko, če ne izjemno. Kljub vsej tej praznični obleki je bil kmečki deček na proščanju (avgusta) bos. — Levstik je ok. 1871 omenil tudi pokrivalo svoje sestrice, „belo, pleteno otročjo kapico, s trakom pod brado privezano“⁸⁹.

Verjetno je 1858 hudomušnost sooblikovala Levstikov opis škofjeloške noše, kakršna naj bi bila v njegovih mlajših letih: „Rad bi vedel, ali se Ločanje še nosijo tako, kakor so se nekaj. Imeli so hlače do pod pazduhe, na hrbtu je pa čepela majhna zaplata, ki so ji rekli: jopič, da je bil ves človek tak, kakor bi ga v brenti prinesel“⁹⁰. — Kaže, da je Levstik tu pretiraval. Empirska moda je ženskam kakor tudi moškim premaknila pas precej više, kakor ga je narekovalo telo. Vendar ne poznamo ne v empirski ne v poznejši bidermajerski modi absurdnega primera, kakršnega je navedel Levstik. Moška noša v Škofiji Loki je imela po Goldensteinovi upodobitvi iz l. 1838 hlače visoko taljirane, nikakor pa ne tako zelo visoko, kakor trdi Levstik. Tudi kmečki jopič na tej upodobitvi je krojen v normalnih merah⁹¹.

Izpod Levstikovega peresa sta še opisa beraške noše. Po prvem opisu (iz srede 60. let) je 1842 nosil neki berač „dolgo kraško suktnjo vso zakrpano, neke raztrgane platnene hlače, za vratom tako zamotane, da je hlačnici na prsih tako na križ del, kakor ženske devajo rute“⁹², čevlje je imel z dratom sešite pa na rami jih je nosil, ker je bos hodil. Sicer je pa imel s seboj golido, da se je vanjo očedil, kadar je bilo treba, zajec, da se je izuval, kadar ni bil bos . . . Klobuka ni špogal nič, ampak golido je pokrtil na glavo, kadar je sonce peklo ali kadar je šel dež. Okrog sebe je imel pa vse polno malh prevezanih in po vrsti nabranih od najmanjše do največje. Najmanjša je bila tolika, kakor je culica majaronovih plevic, največja pa tolika, da je držala četrtinko žita.“⁹³

V drugem opisu (1877) se spominja: „Po svetu je hodil sloveč prosjak, kateri nij dočkal mojih dnij, a vendar sem tudi jaz o njem slišal mnogo pripovedk; kajti bil je osobiten človek. Ta može je od hiže do hiže proseč vedno s seboj prenašal vso posteljo: plevnico, ruho, odetal, in vrhu tega tudi čreveljski izuvalnik in kablico v svojo potrebo“⁹⁴. — Ali gre obakrat za istega berača? Če pa je v teh opisih beseda o dveh, različnih beračih, bi imeli pričevanji širši ali splošnejši pomen. V slednjem primeru bi bili nekateri berači nosili s seboj razmeroma precej opreme, s katero bi bili lahko sami zadoščali posameznim gmotnim potrebam.

Naposled je Levstik pričeval o tem, kako so se kmetje odkrivali duhovnikom. L. 1871 in ok. 1871 je to opisal

za čas proti sredi 19. stoletja. Ob srečanju z duhovnikom so pri kmetih na „deset korakov... z glav leteli klobuki“⁹⁵. Tudi sam se je kot deček „Samo po sebi se umeje... odkril, ko je voz (z župnikom) bil še daleč“⁹⁶.

Opombe

- 1 F. Levstik, Bučelstvo po izkušnjah in besedah retinjskega bučelarja Jožefa Oblaka, Zbrano delo VII, ur. A. Slodnjak, Ljubljana 1958, str. 205 d.
- 2 Gl. M. Jagodic, Narodopisna podoba Mengša in okolice, Mengeš 1859, str. 89 d; D. Zupančič, Ljudska noša v Trdinovem času, Dolenjski list, 16. julija 1959, št. 28–29, str. 5; D. Ževart, Janez Trdina kot etnograf, Nova obzorja XVI, Maribor 1963, str. 66 d; V. Novak, Ljudsko življenje v delih Janeza Trdine, Mengeški zbornik II/2, brez letnice, str. 51 d; A. Baš, Iz pričevanj Janeza Trdine o noši, Janez Trdina – etnolog, Ljubljana 1980, str. 27 d.
- 3 Gl. npr. B. Rudolf, Maske in časi, Ljubljana 1955, str. 172 d; M. Makarovič – A. Baš, Noša, Slovensko ljudsko izročilo, Ljubljana 1980, str. 125.
- 4 F. Levstik, osnutek nekakšne satirične potopisne zgodbe, Zbrano delo IV, ur. A. Slodnjak, Ljubljana 1954, str. 485 d.
- 5 F. Levstik, Deseti brat, Zbrano delo IV, str. 67.
- 6 Prav tam.
- 7 V. Zarnik, Pisma slovenskega turista III, Novice gospodarske, obertniške in narodne, 13. novembra 1961, št. 46, str. 377; A. Slodnjak, opomba k navedenemu Levstikovemu besedilu, F. Levstik, Zbrano delo IV, str. 507.
- 8 F. Levstik, Pokljuk, Zbrano delo IV, str. 116.
- 9 Predpasnik se je zavezoval zadaj.
- 10 F. Levstik, Igra o krčmaričinu rejenki, Zbrano delo V, ur. A. Slodnjak, Ljubljana 1955, str. 246.
- 11 Surke so bili krajši ali daljši suknjiči, ki so bili spredaj počez izvezeni po vsej površini.
- 12 J. Trdina, Spomini I, Zbrano delo I, ur. J. Logar, Ljubljana 1946, str. 186; isti, Moje življenje, Zbrano delo III, ur. J. Logar, Ljubljana 1951, str. 515.
- 13 F. Ilešič, Korespondenca iz dobe našega preporoda, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko XIX, Ljubljana 1909, str. 98.
- 14 F. Petre, Poizkus ilirizma pri Slovencih (1835–1849), Ljubljana 1939, str. 202.
- 15 L. Pesjakova, Iz mojega detinstva, Ljubljanski zvon VI, Ljubljana 1886, str. 680: „V množici se je (v 40. letih v Rogaški Slatini) pokazala in očitno odlikovala, zurka – to je bila suknja od jako fine tkanine, obšita z ognjeno-rdečim robom in z enakimi vrvicami – nosili so jih hrvaška gospoda, moški in ženske“.
- 16 V. Zarnik, Pisma slovenskega turista II, Novice gospodarske, obertniške in narodne, 30. oktobra 1861, št. 44, str. 362.
- 17 Tu se je Levstik motil, kajti domovina fraka je Anglija; od tod je prišel v Francijo, nato a še drugam: gl. npr. Der Grosse Brockhaus, 15. izd., VI, Leipzig 1930, str. 422.
- 18 F. Levstik, Iz Ljubljane, 31. januarja, Zbrano delo VIII, ur. A. Slodnjak, Ljubljana 1959, str. 216 d.
- 19 A. Slodnjak, opomba k navedenemu Levstikovemu besedilu, F. Levstik, Zbrano delo VIII, str. 405.
- 20 Prav tam.
- 21 F. Levstik, Iz Ljubljane, 4. dan junija, Zbrano delo VIII, str. 233 d.
- 22 F. Levstik, Pri „Slovenskem Narodu“, Zbrano delo III, ur. A. Slodnjak, Ljubljana 1953, str. 30.
- 23 V. Zarnik, Pisma slovenskega turista I, Novice gospodarske, obertniške in narodne, 14. avgusta 1861, št. 33, str. 270.
- 24 A. Slodnjak, dopolnilno gradivo k Levstikovemu spisu Nemškutarska promemorija, F. Levstik, Zbrano delo IX, ur. A. Slodnjak, Ljubljana 1961, str. 504.
- 25 J. Trdina, Moje življenje, str. 515.
- 26 F. Levstik, Ponižni, poboljšani Brencelj, Zbrano delo IV, str. 95.
- 27 F. Levstik, Potrebnik na vižmarskem taboru, Zbrano delo X, ur. A. Slodnjak, Ljubljana 1978, str. 30.
- 28 D. Stepišnik, Telovadba na Slovenskem, Ljubljana 1974, str. 25, d.
- 29 Ustno sporočilo univ. profesorja dr. D. Stepišnika.
- 30 F. Levstik, Brezova mast in ljubljanski nemškutarji, Zbrano delo IX, str. 16.
- 31 A. Slodnjak, opomba k navedenemu Levstikovemu besedilu, F. Levstik, Zbrano delo IX, str. 467.
- 32 F. Levstik, Poglavje o nemškutarski omiki, Zbrano delo IX, str. 80.
- 33 F. Levstik, Nemškutarska promemorija, str. 101.
- 34 F. Levstik, Iz Ljubljane, 3. junija, Zbrano delo IX, str. 345.
- 35 F. Levstik, Dragutin Dežman, F. Levstik, Zbrano delo X, str. 77.
- 36 F. Levstik, Costi, Zbrano delo III, str. 32.
- 37 A. Slodnjak, opomba k navedenemu Levstikovemu besedilu, F. Levstik, Zbrano delo III, str. 313.
- 38 F. Levstik, Spomini o verah in mislih prostega naroda, Zbrano delo IV, str. 181.
- 39 F. Levstik, Pismo Franji Guličevi, rojeni Malenškovi (Koširjevi), 13. februarja 1887, Zbrano delo XI, ur. A. Slodnjak, Ljubljana 1980, str. 383 d. Podobno je Muysov oblačilni videz po poroki povzel F. Šuklje, Sodobniki mali in veliki, Ljubljana 1933, str. 96.
- 40 F. Košir, Moji spomini, prepis, zapuščina dr. Avgusta Žigona, 1. škatla, Arhiv SR Slovenije v Ljubljani; gl. tudi A. Ocvirk, Levstikov duševni obraz, Levstikov zbornik, Ljubljana 1933, str. 119.
- 41 F. Levstik, Pisma o Špeli, Zbrano delo IV, str. 105.
- 42 F. Levstik, Pisma o Špeli, str. 106.
- 43 Deutsch-slovenisches Woerterbuch II, izd. A. A. Wolf, Laibach 1860, str. 1412; M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar II, Ljubljana 1895, str. 975; A. Slodnjak, opomba k navedenemu Levstikovemu izrazu, F. Levstik, Zbrano delo IV, str. 517.
- 44 F. Levstik, Iz Lašč, Zbrano delo VIII, str. 245.
- 45 Gl. A. Slodnjak, opomba k navedeni Levstikovi označbi, F. Levstik, Zbrano delo VIII, str. 411.
- 46 M. Pleteršnik, nav. delo I, Ljubljana 1894, str. 393; J. Š., Besedni paberki, Mladika XII, Ljubljana 1931, str. 351; Slovar slovenskega knjižnega jezika II, Ljubljana 1975, str. 309.
- 47 M. Makarovič – A. Baš, na nav. mestu.
- 48 F. Levstik, Popotovanje iz Litije do Čateža, Zbrano delo IV, str. 13.
- 49 Gl. tudi F. Levstik, Kerpan z Verha, rokopis, Zbrano delo IV, str. 428; isti, Pisma o Špeli, str. 105.
- 50 M. Makarovič, Slovenska ljudska noša, Ljubljana 1971, str. 39.
- 51 Prav tam.
- 52 Gl. npr. M. Braun–Ronsdorf, Modische Eleganz, Muenchen 1963, str. 43; Brockhaus Enzyklopaedie XX, Wiesbaden 1974, str. 817.
- 53 B. Rudolf, nav. delo, str. 161.
- 54 F. Levstik, Kerpan z Verha, str. 428.
- 55 F. Levstik, Deseti brat, str. 74.
- 56 F. Levstik, Iz minule srečne mladosti, Zbrano delo IV, str. 179.
- 57 F. Levstik, Mlinarica, Zbrano delo I, ur. A. Slodnjak, Ljubljana 1948, str. 27.
- 58 F. Levstik, Pismo Franji Guličevi, rojeni Malenškovi (Koširjevi), prepis, 4. februarja 1887, Zbrano delo XI, str. 376.
- 59 B. Hacquet, Abbildung und Beschreibung der suedwest- und oestlichen Wenden, Illyrer und Slaven, Leipzig 1801–1808, str. 34.
- 60 J. Mantuani, „Kraynska Kroneka“, Dom in svet XXI, Ljubljana 1908, str. 325 d; J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Celovec 1912, str. 526 d.
- 61 A. Mrkun, Obrti in trgovina velikolaškega okraja, Ljubljana 1943, str. 18.
- 62 F. Levstik, Lesnike, Zbrano delo II, ur. A. Slodnjak, Ljubljana 1952, str. 224.
- 63 J. P. (Pajk), Noša štajerskih Slovencev, Zora V, Maribor 1876, str. 75.
- 64 M. Brejčeva, Slovenske noše na Koroškem, Etnolog V–VI, Ljubljana 1933, str. 9.
- 65 M. Ložar, Slovenska ljudska noša. Narodopisje Slovencev II, Ljubljana 1952, str. 215.
- 66 A. Mrkun, Narodopisno blago iz Dobrepolske doline, Etnolog VII, Ljubljana 1934, str. 29.
- 67 M. Makarovič, na nav. mestu.
- 68 J. Mencinger, Moja hoja na Triglav, Zbrano delo III, ur. J. Logar, Ljubljana 1963, str. 67, 70; gl. tudi M. Makarovič, Govorica slovenske kmečke noše, vodnik po razstavi v Slovenskem etnografskem muzeju, Ljubljana 1981, str. 10.
- 69 F. Levstik, Deseti brat, str. 74.
- 70 Prim. M. Ložar, nav. delo, str. 213 d; M. Makarovič, Slovenska ljudska noša, str. 42.
- 71 J. W. Valvasor, Die Ehre Dess Hertzogthums Crain II,

- Laybach 1689, str. 111; gl. tudi M. Ložar, nav. delo, str. 213.
- 72 M. Ložar, nav. delo, str. 214; M. Makarovič, Slovenska ljudska noša, str. 42.
- 73 F. Levstik, Iz minule srečne mladosti, str. 175.
- 74 F. Levstik, Iz Lašč, 30. julija, Zbrano delo VIII, str. 244.
- 75 Prim. A. Slodnjak, opomba k navedenemu Levstikovemu besedilu, F. Levstik, Zbrano delo VIII, str. 411.
- 76 F. Levstik, Kunčič in Urbanov pes, Zbrano delo II, str. 302.
- 77 F. Levstik, Igra o krčmaričini rejenki, str. 244.
- 78 S. Šantel, O izvoru kočevske narodne noše, Kočevski zbornik, Ljubljana 1939, str. 340 d; M. Kundegraber, Gedanken zur Volkskultur der Gottscheer, 640 Jahre Gottschee, Klagenfurt 1970, str. 31 d.
- 79 F. Levstik, Iz minule srečne mladosti, str. 174.
- 80 M. Ložar, na. delo, str. 209 d; M. Makarovič, Slovenska ljudska noša, str. 38.
- 81 F. Levstik, Poglavlje o nemškutarski omiki, str. 80.
- 82 Levstik je poznal za določeno vrsto irhastih hlač besedo samice (Otročje igre v pesmih, Zbrano delo II, str. 77); to besedo je razložil: „Samice so jehaste hlače od ene ‚same‘ kože storjene, a ne od dveh“ (Zbrano delo II, str. 343). L. 1870 je Levstik izpričal irhaste hlače iz dveh kož; uganka: „Deset mož dve koži vleče proti Pravdanji vasi“ (Sveti doktor Bežanec v Tožbanji vasi, Zbrano delo IV, str. 145) namreč pomeni, da si mož oblači irhaste hlače, sešite iz dveh kož (A. Slodnjak, opomba k navedenemu Levstikovemu besedilu, F. Levstik, Zbrano delo IV, str. 529).
- 83 F. Levstik, Iz Lašč, 31. marca, Zbrano delo VIII, str. 220.
- 84 V. Zarnik, Pisma slovenskega turista III, str. 377.
- 85 F. Levstik, Iz Lašč, 31. marca, str. 220.
- 86 A. Slodnjak, opomba k navedenemu Levstikovemu besedilu, Zbrano delo VIII, str. 533; da-li = dasi, četudi.
- 87 M. Pleteršnik, nav. delo II, str. 231: prega = zaponka.
- 88 F. Levstik, Iz minule srečne mladosti, str. 174 d.
- 89 F. Levstik, Spomini o verah in mislih prostega naroda, str. 181 d.
- 90 F. Levstik, Popotovanje iz Litije do Čateža, str. 14.
- 91 L. Kordes, Erklarung der heutigen Bilderbeigabe, Carniolia, 2. septembra 1844, št. 71, str. 284 s sl.: M. Makarovič — A. Baš, nav. delo, sl. na str. 124.
- 92 Hlače so bile visoko krojene in preširoke.
- 93 F. Levstik, Pokljuk, str. 117 d.
- 94 F. Levstik, Pismo Franu Erjavcu 2. junija 1877, Zbrano delo XI, str. 253.
- 95 F. Levstik, Iz minule srečne mladosti, str. 177.
- 96 F. Levstik, Spomini o verah in mislih prostega naroda, str. 181.

ANGELOS BAŠ

LEVSTIK IN USTNO SLOVSTVO

Pisati in razmišljati o Levstiku na način kot je bilo to možno pri Trdini, je skoraj nemogoče, čeprav imata oba nekaj skupnih potez in nekaj skoraj identičnih „videnj“ o ustnem slovstvu. Rezultati takega razmišljanja pa so za etnologa karseda raznovrstni, ker postane Levstik nankrat etnološko „neobvladljiv“, čeprav s svojimi deli nudi obilico možnosti tudi za raziskave v tej smeri. O etnoloških problemih, predvsem o ustnem slovstvu, o „ljudskem jeziku“ o kolektivni poetiki ali na kratko o „folklori“ v Levstikovem delu je možno razmišljati na dva načina:

Najmanj problematična, a strokovno vprašljiva je metoda, s katero iz Levstikovih literarnih, kritičnih, satiričnih, znanstvenih in političnih besedil nabereмо stavke, rečenice in podobe, ki jih je Levstik vzel iz živega govora naših podeželov. Torej od kmeta. Kmetje pa so v naši zavesti — ljudstvo, torej je Levstik vključeval in pisal „ljudski jezik“, kakršnega poznamo iz ustnega slovstva. Tem rečenicam in podobam dodamo nekaj veznega teksta, ki je opremljen s citati iz Levstikovih del in zaključek je jasen. Levstik je folklorni pisec, njegov jezik je „ljudski“ z vsemi tistimi prvini, ki ta jezik opredeljujejo kot ljudski. Martin Krpan je človek iz ljudstva, ki govori tudi ljudski jezik, deseti bratje so predstavniki najnižjega, to je našega kmečkega in hkrati slovenskega sloja. Kaj naj ta človek govori drugega, če ne klen in nepopačen ljudski jezik? Levstikovi literarni junaki so ljudski, čisti folklorni tipi. In če pretiram in posplošujem naprej, lahko rečem, da je pisatelj prav z opisi in z jezikom zadel tipko našega človeka. Iz nepokvarjenega in specifično podeželskega okolja se junak preseli v literaturo in ta literatura odraža tudi okolje, iz katerega je junak prišel. Literarni junak v vsaki situaciji reagira po svoje, po naše, torej folklorno. In sklep. Levstik je folklorni pisec. Čeprav pretirana, je taka interpretacija možna, le da do zaključka pridemo po drugačni poti, z ekscerpiranjem folklornega gradiva iz Levstikovega zbranega dela. Raziskovalec že iz Levstikovega literarnega dela izlušči precej pomembnih informacij, ki mu dopolnijo sliko o ustnem slovstvu, o kolektivni poetiki in zabeleži dejstva, da so elementi folklore prisotni v Levstikovi literaturi. Te folklorne elemente tudi opiše, jih primerja in vgradi v sistem splošne folklorne poetike. Hvalevredno dejanje, vendar le do tedaj, ko v ta proces ni vključen sam Levstik kot literarni ustvarjalec. Elementov folklorne poetike Levstik ne skriva, nasprotno jih favorizira, vendar se je pri literarnem tekstu treba vprašati, na kakšen način to dela. Gre za banalno „citiranje“ ali za uveljavljanje folklornega sloga in jezika kot edine slogovne in jezikovne alternative literarnega jezika?

Problem se za raziskovalca postavi že ob pojmu ljudskega jezika. Literarni zgodovinar vključi ta jezik v kontekst celotnega literarnega dela, konkretno ozadje ljudskega jezika (z njegovo folkloristično ali etnološko povednostjo) pa je prepuščeno folkloristu ali etnologu, ki si začne razbijati glavo z vprašanjem kaj je ljudski jezik. Je to jezik našega kmeta? Torej je „ljudski“ jezik kmečki jezik? So te terminološke zadrege strokovnega ali ideološkega značaja? Kakorkoli že, nazadnje si raziskovalec (folklorist) prizna, da vprašanja ljudskega jezika ne more rešiti sam, čeprav se po svoji strokovni usmerjenosti ukvarja z njim. Nastanejo celo dvomi, ali je vprašanje „ljudskega jezika“, res izključno folkloristično področje.

Če sä od vuka pogovarjaš, te vuk pridä.
(Iz Haloz; zapisala Nežka Vaupotič)

Če pa so dvomi še večji, se nekam v globino folkloristične duše prikrade dvom, ali je sploh poklican, da razsodi, kaj je ljudski jezik in če ta pojem ni zgolj fikcija ali dediščina tradicije ali celo idejno (politična) zabloda. V takem stanju začne klicati na pomoč literarno zgodovino, še bolj pa jezikoslovje oz. specializirano vejo, sociolingvistično. Ker pa so časi interdiscipliniranih posvetovanj, na katerih bi lahko reševali te probleme, že za nami, ostajajo problemi nerešeni; oziroma jih lahko rešuje le literarna zgodovina ali jezikoslovje. Ti dve stroki sta jih že uspešno rešili in folklorist se hočeš nočeš mora posloviti od njih, čeprav mu tradicionalni način dojemanja problematike (folklore v literaturi) ne da miru in še enkrat onemoglo, kot iz protesta, vzklikne: „Levstik je bil naš človek, pisal je v ljudskem duhu in jeziku, njegova literatura je ljudska literatura.“ Za morebitne bralce, ki probleme poznajo širše pa kot v opravičilo doda: „No ja, stvari niso tako enostavne. V Levstikovem literarnem delu je močno občutiti folklorno poetiko, a na svojstven, Levstikov način.“ Ko pa se že čisto zresni, pristavi še besede o drugačnem in samosvojem pojmovanju in vključevanju folklorne v Levstikovih literarnih delih. Na pol otožno se zave, da je romantika že prešla, da je bila potem še meščanska revolucija, da smo se začeli zavestno oblikovati v narod in da so vse to reči, ki folklori in folkloristiki začenjajo dajati drugačne predznake in da se zato tudi o folklori pri Levstiku ne da govoriti več na način, ki smo ga lahko uporabili za romantiko ali za popularne pišce. Levstik je umetnik; umetnost pa je tisto spolzko področje, kjer se spotakne največ folklorističnih udov.¹

Drugi način razmišljanja pa upošteva Levstikova dela kot gradivo, oz. si raziskovalec izbere predvsem „neliterarna“ ali „realistična“ besedila in iz njih razbere in predstavi folkloristično ali etnološko gradivo, o katerem nekaj pove Levstik sam. To pa so t. im. pričevanja o, s posebnim ozirom na. Raziskovalec nekoliko zataji eno od svojih nagnjenj, iz troživke se spremeni v dvoživko ali pa celo opusti svoj amfibijski značaj in se kot enospolnik spretno vrtil med čermi etnologije in folkloristike. Med stalnim in napornim manevriranjem med čermi pristane v fatamorgano enega samega odrešilnega otočka. Ali drugače: nevarni večplastnosti literature obrne hrbet, da slovo še intuitivnim razlagam in se ne sprašuje več o folklori v Levstikovih delih, ampak načne problem Levstikovega mnenja o folklori, konkretno o ustnem slovstvu. Tu je laže, ker je gradiva zadosti, zmoti se lahko le v interpretaciji. Če pa mu uspe vsaj delno nabrati mnenja o, lahko drugi bolj podkovani interpreti na podlagi zbranega gradiva popravljajo napake v interpretacijah. Gradivo pa mu je kot ščit za katerega se lahko skrrije, ne da bi mu bilo enkrat samkrat treba povedati, kako je s folkloro pri Levstiku ali pa celo kaj opredeljevati — ali gre za folklorizirajoči realizem, ali gre za prevrednoteno folkloro v Levstikovem delu, ali pa gre za folkloro, za katero, kot je znano, Levstik ni imel pravega posluha... Ob vseh teh neprijaznih problemih, ki jih pred etnologa in folklorista postavlja Levstik, se zdi ta druga metoda še najmanj problematična in še najbolj zanesljiva. Zanesljiva seveda zaradi možnosti neinterpretacije. Zato se je tudi lotevam.

Mladega Levstika je privlačeval čudežni svet pravljic in ljudskega verovanja, ki se ga z nostalgijo spominja v zrelejših letih. Ta svet, etnološko pričevalen, nam Levstik predstavi v delu Spomini o verah in mislih prostega naroda. V teh vaških pripovedih je Levstik videl — poezijo. Spomine na ta pripovedovanja zato opremilja z

razmišljanji o usodi verovanj, vraž in pripovedk. Vse skupaj je prikupno, lepo in neverjetno, je zabavna literatura, ki jo ponavlja zaradi literature. Vse pa je še zmeraj le vraža, ki pa se umika napredku in omiki. Toda z vraževerjem se izgublja — poezija.² Levstik ohranja vraževerjske zgodbe ne kot etnolog, ampak kot literat, zaradi njihove poetične lepote, zaradi poezije, čeprav so to le zgodbe za smeh in ne za „nauk“. Podobno je ustno slovstvo doživljal tudi Trdina in njegove besede o poeziji ljudskih zgodb so skoraj identične Levstikovim. Druži pa ju še misel, da je folkloro potrebno ohranjovati ne samo zaradi literarnosti, ampak tudi zato, ker predstavlja pri majhnih narodih nepogrešljiv člen med preteklostjo in sedanostjo, oziroma nadomestuje našo preteklost in zgodovino. Za Levstika je ustno slovstvo zgodovina sama, saj pravi, da sta jezik in pripovedka „zgodovina vsakemu, a še posebno edina zgodovina takemu narodu, kakršen je slovenski narod, ki druge zgodovine nima.“³

Poleg literarnosti je to za Levstika edini dovolj močan razlog, da se ustno slovstvo zapisuje. Levstik sam pa ni sistematično zapisoval in v tem se že začenja ločevati od Trdine. Levstik ni zapisoval, ker za to ni imel smisla ali bolje, ker mu v danem kulturnem in političnem trenutku in programu zgolj etnografsko gradivo ni več zadoščalo v preprosti obliki ljudske proze in poezije. Ta mora zasijati v vsej poetični lepoti in v dognanem jeziku in literarni obliki. Zato Levstik kot urednik Vrtca sprejema za objavo ljudsko poezijo, ki pa jo popravlja in dopolnjuje. S tem gradi ali potrjuje svoj estetski nazor in z objavljanjem popravljenega slovenskega in prevedenega srbohrvaškega, češkega in ruskega ustnega slovstva utira tudi misel o zgodovini naroda in narodov. Srbske in druge slovanske junaške pesmi, balade in pripovedke so „sredstvo“ estetsko-leposlovne in kulturno-politične „vzgoje.“ Z objavami je hotel opozoriti bralca na „pripovedne motive, ki bi jih moralo naše pripovedništvo obdelati vsaj zdaj, če jih ni moglo v srednjem veku, ako bi se hotelo organsko razvijati skozi vse faze evropske povesti.“⁴ Levstikovo „Vrtčevo“ nebanalno „folkloriziranje“ je imelo podlago že v Spominih o verah in v delu Iz minule srečne mladosti. Omenjeni deli odsevata v grobih obrisih tudi Levstikov literarni program, ki ga je celovito podal v Potovanju od Litije do Čateža. Bolj kot literarni program je za nas zanimivo etnološko gradivo, ki nam ga to delo ponuja. Ne smemo pa prezreti še drugih del, v katerih so ali zapisi ustnega slovstva ali avtorjeve opombe in mnenja o njih itd. To gradivo je sicer v drobcih, kot n.pr. tisti podatki o ljudskih nekanoniziranih svetnikih, n. pr. o Korantu (Pustu), ki po ljudskem verovanju „v nebesih za vrati na svojem plaščki sedi in goslice v roki drži.“⁵ Drobce folklornega gradiva zasledimo celo v političnih in satiričnih spisih, saj nam v članku Dopisne srake ohranja pesem zazibalko s kratkim komentarjem.⁶

Najdemo pa še kitico Kančnikove pesmi:

Nesreča je velika
za vsakega moža,
ki takega malika
na glavo nakopa.⁷

Najobširnejše in neposredno pa je Levstik spregovoril o ljudski poeziji v Potovanju, kjer ugotavlja, da ljudska poezija umira: „Minila je doba, ko se je skladalo in pelo. Kar se še ni do sedaj nabralo, posebej se ne bo dobilo več dosti izvirnega.“⁸ Za izvirno in narodno potrebo pa je Levstik štel le junaške pesmi kakršne je poznal iz srbskega

BULLETIN OF SLOVENE ETHNOLOGICAL SOCIETY 1982

1

CONTENTS OF THIS ISSUE

- *Editor's Word (by Marko Terseglav, the new editor of the Bulletin of Slovene Ethnological Society).*
- *Ethnologists About Levstik (although Fran Levstik was a writer, literary theorist and critic, his work is interesting for ethnologists as well):*
Slavko Kremenšek writes about folk and folk culture in Levstik's work and Angelos Baš about Levstik's writings concerning costume. Marko Terseglav writes about oral literature in connection with Fran Levstik. Ivan Sedej discusses the fact that much can be disclosed about Martin Krpan – a literary figure in one of Levstik's books – through illustrations when reading the book today. Tanja Tomažič writes about an inn in Čatež above Velika Loka (in connection with Levstik's famous critical opinion about the mistakes in Slovene literature written in his work entitled Popotovanje od Litije do Čateža).
- *Bibliography of seminary and diploma papers written by students of ethnology in 1980 and 1981. 1981.*
- *Film Corner:*
Naško Križnar analyzes the results of the enquiry about the position of ethnological film in various Slovene institutions.
- *Bulletin of Slovene Ethnological Society:*
Exhibits, Events, Conferences:
Slovene Ethnographic Museum – The Costume of Nations and Nationalities of Yugoslavia
Goričane – African Art, The Culture of Nepal, Permanent Chinese collection from the past centuries, the Novo mesto Museum – The Way of Life of Millers and Sawers Along the Krka River, the Kranj Museum – Folk Art In Gorenjska, the Gorica Museum, the Kromberk castle – Material Culture In Kras
- *Reports and Reviews:*
Mira Omrzel – Terlep – Slovene Folk Songs II Naško Križnar – The Region of Brda Once and Today
- *Information:*
Information about the Prešeren Foundation Awards for ethnology students and about a conference concerning the relation between ethnology and school.
- *Jubilee:*
the 70th birthday of dr. Valens Vodusek.
- *Opinions, Supplements, Critique*
- *History of Ethnology in Pictures*

SLOVENE FOLK SONGS AND INSTRUMENTS I

(Bogdana Herman, Mira Omerzel-Terlep, Matija Terlep)

Each new record of Slovene folk music denotes a special occasion for ethnologists and, hopefully, also for Slovene public. Although the wealth of Slovene folk music is extensive, the amount of recorded material on records is rather small due to different reasons. Lately there have been some gratifying changes because we managed to release several records with Slovene folk vocal and instrumental songs. As you have probably noticed, the English section of the Bulletin has been regularly publishing information about them.

Since this is a very special record, we will talk about it more than usual. It is namely the first one on which various folk singers from the country have not been recorded in a studio. Instead, the record has been made by a group of three young enthusiasts and experts from a city. This has been made possible because of the following reasons:

Mira Omerzel - Terlep and Matija Terlep have been researching folk instruments, their role and significance, for several years. Mira Omerzel-Terlep is a graduate in musicology and has studied ethnology. She and Matija Terlep, a mechanical engineer and flautist, have also collected folk instruments and with their field work have added to ethnomusicological knowledge of the Slovene cultural heritage. Bogdana Herman, a graduate in Slavic studies, joined them in 1978 and since then all three have engaged in reviving and presenting the archive records of folk songs.

During the last three years the group has been successfully giving numerous concerts around Slovenia, on radio and TV and thus popularizing folk music and instruments in the most vivid and direct way.

Before describing the record in detail we will quote the introductory text written by Mira Omerzel-Terlep (and translated by Margaret Davis):

Folk song and instrumental music represent a particular aspect of Slovene culture and life-style. Few details are available about the instruments, a consequence of the relatively late interest in instrumental music, while practically no details exist about the musicians' melodies and style of playing, so that a reliable reconstruction of the instrumental music is almost impossible. All the more welcome, therefore, are the details which the few still living players of old instruments can give us. The instruments can be simple, often home-made or improvised, or bought or taken over from neighbouring peoples, for there are no insulated cultures and ethnical boundaries do not coincide with state ones. Slovene folk tradition belongs to a unified and broader Central European culture and Slav heritage, born in a common original homeland, - Asia. If an instrument serves Slovenes in their everyday life, it can be acknowledged as a folk instrument, and consequently of interest to us. The same holds true for the song tradition. Much more song material has been collected and the interpretations are faithful to the notation preserved by the Section for Musical Ethnography in the Institute of Slovene Ethnography at the Slovene Academy of Science and Arts. Rare but necessary deviations occur only where it was essential to find a compromise between the record of the text and the melody (since older recorders did not write down changes in the text occurring in the course of the stanzas), and where the performer adds his own contribution to the interpretation with on-the-spot inspiration. The selection of accompanying instruments, which from

the musical point of view partly helps us to recognize a particular region, is somewhat adapted to the selection of songs, which are mostly of a narrative or ballad nature. Thus we present ten instruments which (apart from the guitar) are most characteristic of the Slovene ethnic area; some are also the oldest. The archives of song material remain unexhausted, and many are the varied instruments, acoustic possibilities, interesting improvisations and instrumental combinations, which we will try to present on future records.

The songs and instrumental melodies presented belong to different tonal styles from probably the oldest untempered series with its few notes, via the pentatonic scale and old modes to diatonic major and minor scales. In intonation, folk instruments only approximate a tempered series, very often it is not possible to tune them accurately, or else with the slightest changes of temperature they slip out of tune. This uncertainty along with other factors brought about their more or less swift decline and paved the way for new, fashionable and intonationally reliable instruments such as the accordion and zither, as well as brass instruments and, between the two wars, members of the tamburitsa family. The songs presented sank all the more into oblivion on account of their untopical social problems and with changing social consciousness, thought and feeling. Our purpose is not to label the music presented here as "original", "pure", etc. as nowadays we like to designate any such endeavour. We must realize that the music (whether song or instrumental melody) is torn out from a broader context of something essentially different. Its image is dependent on its social functions. Changes in these or their disappearance and adaptation to the new aesthetic taste of the time, which we try to trace in our researches, and to indicate in our musical presentation and the accompanying commentary, lead in time to an amalgamation of "old and new" or to the unavoidable decline of the instrument and the forgetting of song themes. As music changes, so does its role, its construction and manner of execution. Every archive record is thus a unique picture of a temporary state, each performance is an unrepeatable moment.

The record is in the form of a double album. On the jacket there are the photographs of eleven folk instruments together with inscriptions. On the inside jacket there are the texts of all seven vocal songs; especially interesting is the text which accompanies the record.

This text contains seven pages and can be divided into three parts. The first one speaks about the contents of the record. Side A has nine songs, three of which are vocal. Their title is mentioned first, then their duration and origin. With the instrumental songs the sort of instrument being used is first mentioned and the title follows next. Side B has eight songs, four of which are vocal.

The second part of the text comprises an introduction and the third part includes various details connected to the origin of the songs, their musical characteristics, their contents, the time and place of recording – thus referring to all of the seven vocal songs. Besides this all of the eleven folk instruments are drawn, described and explained. The author of the texts is Mira Omerzel–Terlep together with Matija Terlep and Bogdana Herman.

All Slovene texts are translated into English.

The record is composed in such a way as to present in a logical succession all the different instruments – played with a great deal of feeling, musical ear and technical knowledge by mainly Mira and Matija Terlep – and extraordinary interesting and specially trained voice of Bogdana Herman who sings three of the songs without any instrumental background.

The songs come from different ethnic parts of Slovenia, thus also from Italy and Austria, but most of them are from the regions of Bela krajina (5) and Prekmurje (4).

Technical Data

SLOVENE FOLK SONGS AND INSTRUMENTS I (Stereo 2510065), BOGDANA HERMAN – voice, MIRA OMERZEL–TERLEP – dulcimer (oprekelj), pipes (piščali), ocarina (okarina), guitar (kitara), tamburitsa (1. in 2. bisernica), MATIJA TERLEP – flute (žvegla), pan-pipes (trstenke), jew's harp (drumelca), pipes (piščali), ocarina (okarina), double flute (dvojnica), bag-pipes (diple z mehom), tamburitsa (1. bisernica).

TAMBURITSA PLAYERS: 1. bisernica – Matija Terlep, Mira Omerzel–Terlep, 2. bisernica – Mira Omerzel–Terlep, brač – Marija Padar, bugarija – Mitja Ferenc, berde – Metod Filipič. The duration of the record: Side A 16,08 minutes, Side B 19,07 minutes. The shortest song lasts for 40 seconds and the longest for 3 minutes and 23 seconds.

Editor – Stanko Teržič, Reviewer and Producer – Boris Kovačič, Design – Bojan Kirn, Translation – Margaret Davis, Sound Engineer – Aco Razbornik, Produkcija gramofonskih ploča RTB Beograd, Makedonska 21.

DAMJAN OVSEC

SLOVENE FOLK SONGS II; Narrative songs; Edited by Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Valens Vodušek; Published by Slovenska matica, Ljubljana 1981, 671 p; mus. not.; English summary of song texts.

In the beginning of the seventies Slovenska matica published the first book of Slovene folk songs thus announcing the biggest project regarding the publication of all the known folk songs. It plans to publish some fifteen large books. As many as five of them will comprise narrative songs. In ten years two books of narrative songs were published. The first book containing historical, heroic and fairy-tale songs was followed in the fall of 1981 by the second book of narrative songs with legendary motives. Despite its being much more extensive than the first book, it does not contain all of the legendary songs. The rest of them will be published in the third book together with social ballads.

The second book comprises 73 types of songs with legendary motives. The song types are arranged according to international principles: first are the songs dealing with the themes from the Old Testament. These are followed by the songs with the themes from the New Testament, life of Jesus, Virgin Mary and persons around them which are sometimes taken from apocryphic sources. Next are the songs about Virgin Mary which originate in pure fantasia and which – as we can see from the introduction – are a Slovene specialty. The book ends with the songs about life and death of saints originating as far back as the European medieval oral tradition. Despite the fact that this second book does not include all of the legends, we are surprised by the number of titles or song types (73). Each title also considers the written and known variants which are obligatory in professional publications such as this present one. The second part of the Slovene Folk Songs is almost twice as large as the first one. Altogether it comprises 1015 variants and 614 melodies. It is necessary to stress the fact that the melodies to the songs are written as well. The only exception are mainly the older records where the recorders did not write down the melodies. Even our great folklorist Štrekelj was aware of the fact that a folk song is only the one which is also being sung and published all the melodies available to him. Unfortunately only very few recorders wrote down melodies as well because they did not possess the necessary skill for this. This situation improved a little in this century for more of the people who recorded folk songs had some musical education. During the years before the World War II when the Folklore Institute headed by France Marolt started its work a systematical collection of folk songs together with their melodies became a rule. The work of this institute is now carried on by the Section for Ethnomusicology at the Slovene Academy of Arts and Sciences. The Section has been recording folk songs with tape-recorders from roughly 1950 on. Thus all the songs have preserved their local peculiarities and significant and necessary tone. It is necessary to stress the importance of melodies because even today the fact that a folk song is a whole only together with its melody is sometimes overlooked. The great importance of the new edition of Slovene folk songs lies in the fact that it contains melodies as well. The complete song is thus presented to the readers and is preserved in its perfection for ever. This is the objective of the collection.

Since this book is a professional work, it is equipped with all the necessary professional supplements. Together with all the known variants and the addition with the Serbo-Croatian variants on the themes known in Slovenia, the songs are supplemented by shorter or longer commentaries about the songs themselves, their thematical parallels among other nations or independent Slovene origin. These commentaries also try to date individual songs and thus establish the time in which they originated and place them into their life context. They also mention various particularities of individual songs and deal with their transition, fertilization and origin. They also try to discover the main motive or source for the origin of these songs. Individual variants or song types are followed by the commentaries about different characteristics concerning melody, possible regional differences or musical characteristics. Since this is a professional book, each variant is equipped with data concerning time and place of individual recording, name of the person having recorded the song and of the singer and the fact if the song has already been published or not. The additional remarks also denote the origin of individual songs and are numbered according to the classification of the Section for Ethnomusicology where all songs are kept. Every song has a graphical presentation of its extension around Slovenia.

Since this new edition takes into account the songs published by Štrekelj as well, those songs have the same number they had in Štrekelj's book. At the end the book lists the songs published by Štrekelj and their placing in the Slovene Folk Songs II. This is followed by a song index according to the first verse and according to different regions. People who recorded individual songs and the singers are indexed as well. Melodical indexes classify melodies according to their tonal range and series of tones, then according to cadences and thirdly according to metric and rhythmic types and to

strophic structure of the text. These are followed by a detailed index of song types and variants according to succession in the book. The book also has an English summary of individual songs. The material is lucidly arranged and the book fulfills all professional demands. As far as the arrangement of material, indexes, abbreviations, sources and records are concerned, the editors followed the same principles which were adopted and explained in the first book.

Whenever a publication of a book is being discussed – even if it is a book of folk songs – we must take into account concrete people who helped to prepare it. I would like to mention them now, although they would deserve to be mentioned at the very beginning. The editorial board – collaborators, commentators and researchers – consisted of dr. Zmaga Kumer, dr. Milko Matičetov and dr. Valens Vodusek, all three working at the Institute for Ethnomusicology at the Slovene Academy of Arts and Sciences. The three collaborators and editors of the second book were: dr. Zmaga Kumer who wrote the introduction and prepared and commented the majority of the song types, that is 64. 9 were prepared and commented by dr. Milko Matičetov. Dr. Zmaga Kumer also prepared all the indexes with the exception of the musical ones which were prepared by dr. Valens Vodusek. Dr. Kumer transcribed most of the texts as well. Milko Matičetov contributed some remarks and supplements to the conclusion and prepared the songs from Resia for publication. The whole musical edition is the work of Valens Vodusek who also wrote commentary to melodies and helped with supplementing the material and with the formation of the material concerning most of the song types.

The book was published by Slovenska Matica, musical examples notated by Marina Polanc, designed by Miša Bernik and printed by Časopisno podjetje Delo.

MARKO TERSEGLAV

MUSEUM ACTIVITY ON THE COAST

The four hundred year-old palace of the Belgramoni-Tacco family which has been housing our museum from World War I, is currently undergoing a complete renovation. The old-fashioned rooms were inadequate and the lack of space has hindered any normal work. (the Regional Archive fund had to be moved elsewhere).

The decision for the adaptation of the museum is based on two points:

- first monument conservation should preserve and accentuate basic qualities of the building which represents a historical object*
- second, collections, depots and working space should be logically and clearly arranged in a way which is necessary for a modern museum activity and which enables normal working conditions and also the necessary protection of all the artifacts*

As a result of this renovation the museum will acquire showrooms for permanent collections. At last it will be possible to present and arrange our collection in a new way which – for the first time in the history of this museum – systematically and consistently deals with the past of the Slovene part of Istria. This concept takes into account all of the ethnical, economical, cultural and political particularities which have been preserved in this most western part of Slovenia. Above all we will in detail present local history dating from the "Meeting at Rižana" assembly of Istrian towns in 804, prewar revolutionary movement, Liberation war and post-war socialist construction.

First of all we are trying to reorganize our museum so it could finally attain its specific function as a special medium representing the demonstration of various museum activities.

Simultaneously with the above-mentioned renovation we will also try to solve the problems of the ethnological collection which will acquire adequate rooms – concerning the environment as well – in a renovated Gothic house at Gramscijev trg in Koper. The building is being restored by the Institute For Monument Conservation in Piran.

As far as ethnology is concerned, the museum has been existing without an adequate professional representation for a long time. The artefacts of Istrian culture are being stored in depots or warehouses without any conservation or even in situ. Rarely we succeed in exhibiting them publicly.

The new concept of exhibiting various ethnological material includes rural as well as urban culture (way of life) in the Slovene part of Istria from the beginning of the 19th century up to the present time. The ground floor will house a permanent exhibit with the historical and geographical description of the territory which is under our supervision. On other floors we will prepare periodical exhibits, events and lectures.

I have to stress the fact that this is going to be the first **independent** local ethnological department in Slovenia. Therefore the Slovene Ethnological Society elected a special committee which will supervise the arrangement of the collection.

The pedagogical program will enable the cooperation of pupils as well as other citizens, especially regarding the demonstration of various trades. In such a way we will try to achieve two things: first to present these trades directly, together with visitors, and second to encourage the interest for Istrian spiritual culture which is reflected also through the exhibited artifacts.

In order to bring our cultural heritage closer to our society, we will have to strongly reinforce the relations with the public which would undoubtedly cooperate during concrete actions. Therefore we will sometimes have to, of course, abandon our exceptionally incomprehensible "professional language" and express our meaning in a more general and understandable manner. Thus we will also make use of various visual media, the living picture being much more clear than tedious articles.

In such a way we will try to break the traditional reserve of museums.

The program of our museum also includes an organization of a local museum collection in Dekani. This idea was first expressed in 1979 when Dekani celebrated their five hundred-year anniversary and prepared a local publication. This village has a very interesting past which was expressed especially in the second half of the 19th century through an extraordinary rise of national awareness and awakening. During that time a reading society opened in Dekani and an elaborate educational system was introduced. To present Dekani and the surrounding country in the best possible way, we will exhibit the material which represents the last decades of the 19th century and enrich it with various ethnical characteristics of the village.

An extensive ethnological program has been planned also in Pomorski muzej in Piran which specializes in nautics, fishing and salt-making. Last year the collaborators of the museum – alongside with various changes within the museum itself – restored and rearranged the dislocated department of Splošna plovba in Portorož. The exhibit shows various ship models owned by the Splošna plovba Company which are named after Slovene towns. The exhibited models are supplemented by historical and geographical descriptions and ethnological objects which are significant for that particular town.

The exhibit also includes various objects which were donated to the Splošna plovba Company by its business partners. These objects reflect particularities of numerous national, ethnic and social groups from almost the whole world. Most of them came from Africa, Asia and North America.

In the hall various sport awards, diplomas, memorial tablets and emblems of Splošna plovba are exhibited, dating from the time of its foundation up to the present.

The program of Pomorski muzej also includes the arrangement of a fishing exhibit in Isola till 1985. The development of the sea fishing will be presented chronologically and thematically, starting with the use of the simplest implements and tools, then continuing with the start and development of industrial fishing up to today's modern technology of fishing and industrial processing of fish. Along with this technical inventory the museum will try to present the way of life of local fishermen.

Geographically this collection will include the whole Slovene coastal ethnic territory and will also include the territory up to the town of Gradež which is now in Italy.

The Institute for Monument Conservation in Piran has finished the adaptation and restoration of a country house in Raven – Gorela. The building is now under the supervision of Pomorski muzej and is currently the only independent object in the Slovene part of Istria. Next year it will be opened for public.

The ground floor will house a reconstruction of a torklja (an olive mill). This rare device will be supplemented by photographic material. Visitors will become acquainted with the way this mill operated with the aid of various drawings.

On the upper floor the life of an Istrian oljar or oljkar (oilman) will be presented as authentically as possible. The room in which people at one time lived during the day will have an open hearth with all the necessary belongings and kitchen implements. In the bedroom the country furniture from the end of the 19th century will be exhibited.

The courtyard and the surroundings of the house will acquire their final form later.

Thus we hope that a brighter future is awaiting the Slovene coastal museums as well as all the professionals who protect our cultural heritage.

*ZVONA CIGLIČ
The Koper Museum*

(Nadaljevanje z 12. str.)

izročila ali pa tiste redke slovenske, ki jih delno zna še „kakšna babuška.“⁹ Ljudska pesem je za Levstika povedna le takrat, ko prinaša vsaj delček naše zgodovine. V deseterskem verzju junaških pesmi pa vidi Levstik tudi formalno opozicijo nemškemu ljudskemu verzju, ki da izpodriva slovenske in slovanske oblike.¹⁰ Tu misli Levstik na poskočnico, ki jo je odklanjal prav zaradi domneve, da gre za nemško obliko in jo zato še v drugih spisih večkrat omenja in odklanja. Na stanje ljudske pesmi pri nas gleda Levstik sploh precej pesimistično, saj v Potovanju še pravi, da se zdaj vedno manj poje in da še celo veseli Dolenjci pijejo svoje vino kar molče.¹¹ To črnogledost opira na svoje spraševanje po ljudski pesmi na Dolenjskem, pa je bila le v Šmartnem ena sama ženica „ki poje od Jezusovega trpljenja sedemdeset razdelkov dolgo pesem in še drugih takih.“¹² Če pa že imamo pesmi pa ni nikogar, ki bi te pesmi zbiral, „saj še to, kar je cvetelo med ljudmi, nam je moral pokazati neslovenec – Korytko.“¹³

Mimo domnevne slovenske brezbržnosti pa nakazuje Levstik v Potovanju še druge realnejše vzroke za upadanje pripovednih zgodovinskih pesmi in pravljic ter pripovedk. To sta omika in razsvetljenje.

„Kdor je prijatelj narodovega izobraženja, gotovo želi, da bi se zatrlle prazne vere; pa vendar je tudi res, da s takimi vražami zginejo obenem vsi narodni zakladi – pesmi in pripovedke po nekaterih deželah celo pobožnost.“¹⁴ Levstik in Trdina se zavedata, da je napredek potreben, hkrati pa žalujeta za izgubljeno poezijo, le s to razliko, da Levstik vidi v napredku nevarnost, da oslabi pobožnost, Trdina se glede pobožnosti bolj boji vražjeverja. Dileme med napredkom in propadajočim ljudskim slovstvom sta oba rešila s kompromisom o „novi“, višji obliki ustnega slovstva, ki bo vtakano v umetniško besedo slovenskih pisateljev. Levstik in Trdina sta opazila, da se najdalj ohrani tisto ustno slovstvo, ki ima privlačno (ganljivo ali humoristično) zgodbo. Levstiku so humoristične pesmi ljudskega godca Kančnika pokazale v smer, „da bi jako ustregel, kdor bi znal resnico zavijati v prijetne šale.“¹⁵ Za etnologa so zanimive Levstikove informacije v Potovanju o ljudskih pevcih in godcih. Omenja in predstavi Andreja Kančnika (1775–1841), organista na Blokah, v Kostonjčevici, Laščah, Krki in Dobropolju, ki je zlagal humoristične in kosmate pesmi, ki so se hitro prijele med ljudmi. Levstik kot literat Kančnika sicer odklanja, ker se iz njegovih pesmi ne da učiti lepega jezika ali druge pevske umetnosti,¹⁶ toda raziskovalcu ustnega slovstva je pomembna Levstikova informacija o razširjenosti Kančnikovih pesmi („Kančnikovo ime je slulo široko po Dolenjskem“) in omemba nekaterih njegovih pesmi: „Najimnitnejše so: Od svinjarjev, Od lončarjev, Mož in žena, Od uši in bolhe, Kaj nevesta prinese k hiši (posebno smešna in posebno kosmata)“¹⁷ Vendar teh pesmi Levstik ni zapisal, ker jih je nekaj objavil že Korytko, a ne vseh, kar opozarja tudi Levstik, da se „najsmešnejše pogrešajo, ker jih Korytko morda ni slišal ali pa, kar je še bolj resnici podobno, ker so se mu zdele prekosmate.“¹⁸ Zanimiva pa je še Levstikova ocena Kančnikovih pesmi, iz katere odseva Levstikov odnos do drugih podobnih ljudskih pesmi: „Ljudstvo je v šalah robato, v jeziku rado ohlapno, take so tudi Kančnikove pesmi.“¹⁹ Kakor že Trdina je tudi Levstik opozoril na razliko med peto ljudsko pesmijo in recitirano „stihologijo“. Trdina je

prišel do ugotovitve z opazovanjem, Levstik pa prek Kančnikovega razlikovanja in poimenovanja. Kančnik je nepete pesmi imenoval verze, ki jih je le govoril, zlasti pri vinu.²⁰ Levstik nam torej daje informacijo, ki se potrjuje še danes, da namreč ljudski pevci zavestno razlikujejo med peto ljudsko pesmijo in verzi – to je umetno pesmijo.

V Potovanju se Levstik na kratko ustavlja tudi pri srbski ljudski pesmi. V kasnejših člankih jo je podrobneje analiziral in ocenil, v kontekstu Potovanja pa je opomba zanimiva zato, ker kljub Levstikovi neetnografski usmerjenosti kaže določeno širino, saj je ob ustnem slovstvu na slovenskih tleh spregovoril tudi o srbskem ustnem slovstvu Belokranjcev. Navaja pripoved belokranjskega župnika, ki je v mladosti slišal doma veliko pesmi, ki jih je kasneje našel v Vukovi zbirki.²¹ Levstik pa dodaja k temu še lastno izkušnjo in opazovanje.²²

V drugih svojih člankih, kot so Vodnik brez konca in kraja, kritika Kleinmayrove Zgodovine slovstva, Učilnica itd., se Levstik z očesom raziskovalca loteva ustnega slovstva. Čeprav si sam želi, da bi bila slovenska ljudska pesem drugačna kot je, ali bi jih vsaj bilo več, pa kot racionalist sprejema dana dejstva, zlasti ko gre za vsebino, manj ko gre za obliko ljudske pesmi. Ljudsko pesem pojmuje Levstik dovolj široko in odločno poudarja, da sta tudi robotost in kosmatost del izročila, zato jih ne odklanja, še več, v članku Vodnik brez konca in kraja odgovarja vsem moralizatorjem, da je tudi Vodnik sam zapisoval kosmate poskočnice. Zanimivo je, da se Levstik ustavi še ob predelavah ljudskih pesmi, ki jih šteje za zmotne in vsako popravljanje označi kot kvaritev.²³ Vodnikove redakcije ljudskih pesmi opravičuje z dobo, v kateri se še sam Prešeren ni mogel osvoboditi „pomotne misli, ki je bila do današnjih dni ostala med Slovenci,“²⁴ – da se pesmi popravljajo. Levstik, ki ni več romantično dojemal ustnega slovstva, energično pribija, da se ljudskih pesmi nihče ne sme niti dotakniti in dodaja, naj pesniki in pisatelji raje popravljajo jezik v svojih spisih.²⁵ Levstik natančno loči kaj je zgodovinsko gradivo, kaj folklorna dediščina, kaj sodobna literatura in sodoben literarni program. Ustno slovstvo mu je zgodovinska vrednost in po svoje pričevalna poezija, ki to zgodovinsko kategorijo širi v sodobnost, vendar ne več pojmovano kot v romantiki. V literaturi pa se otepa t. im. „citatne“ folklore in banalnega prenašanja le te v literaturo. Tu ima kolektivna poetika pomembno in odločujoče mesto, če ima dograjen literarni okvir. Vsako drugačno prenašanje ustnega slovstva v literaturo pa pomeni vulgarizacijo ali škodljivo popravljaje, od katerega ni ne avtentične folklorne niti dobre literature. Levstikovo navdušenje in pesimizem – za in proti ustnemu slovstvu – se tako izkaže za zavesten in dognan koncept, ne pa morda za kontradiktornost, ki jo na prvi pogled kažejo iztrgani citati.

To misel potrjuje tudi Levstikova misel v Učilnicah – v kritiki Pajkovega članka „O slovenskih narodnih pesmih.“²⁶ Pisanje o ustnem slovstvu je za Levstika nekaj obvezujočega in zanimivega, zanimivo in poučno pa je tako pisanje lahko le, če je dobro. – Torej strokovno, brez lepoticenja in didaktičnosti. Pajk loči ljudske pesmi le po tem, koliko so lahko „koristne“, didaktične in lepe, Levstik pa tako opredeljuje zavrača in se mu zdi edino možna delitev ljudske pesmi le na avtentične in prirejene oz. popravljene. (Za Levstika so nepravice oz. poravljene: Lepa Vida, Mlada Breda, Mlada Zora, Nuna Uršica itd.)²⁷

Levstika pri Pajku tudi moti, da na ustno slovstvo gleda preveč romantično – čustveno, brez strokovne

analize, ne samo vsebine ampak tudi oblike. Pri verzju ljudske pesmi Levstik namreč opozarja, da se ta loči od umetne pesmi in na dvojno naglaševanje v ljudskih pesmih: „Naša narodna pesem n. pr. lahko rabi: Stoji, stoji, mesto belo, ali stoji, stoji mesto belo.“²⁸

Pregled Levstikovega dela pokaže, da ustno slovstvo zavzema v njem vse lege od čustvene zagretosti, prek literarne obdelave oz. literarne možnosti, do strokovne analize. V svojem racionalizmu opazi dejstva, ki so včasih lahko „neprijetna“, vendar so objektivna in odraz resničnosti, ki ji Levstik sledi. Ustnega slovstva ne pojmuje več romantično in ga ne mitizira, in kljub temu, da ga folklorja neposredno ne zanima, ji zna najti pravo mesto ne samo v literaturi, ampak tudi v kulturnem in družbeno-zgodovinskem kontekstu. To pa so dejstva, ki označujejo Levstika kot misleca in ustvarjalca, ki je s svojim programom začrtal novo smer v slovenski literaturi, kulturi in navsezadnje tudi v znanosti.

OPOMBE

- 1) Iz dosedanje prakse vem, da je govorjenje na splošno in na ironičen način zelo nevarno, saj je vedno kdo, ki najde samega sebe v nenatančnih medvrstičnih „namigih“. Vsem hočem prihraniti jezo, zato izjavljam, da sem raziskovalec — folklorist v besedilu jaz sam. Vsi spodrsjaji in ironični namigi so namenjeni le meni samemu, ko sem se etnološko neobvladljivega Levstika loteval z neko nelagodnostjo, ustvarjalnim dvomom in metodološko „neizčiščenostjo“.
- 2) Spomini o verah in mislih prostega naroda, ZD 4, Ljubljana 1954, str. 182
- 3) Spomini . . . str. 182–183
- 4) Iz opomb k ZD 4, Ljubljana 1954, str. 536
- 5) prav tam, str. 532
- 6) Dopisne srake, ZD 8, Ljubljana 1959. Na strani 103 beremo: „Zazibalka katero pestunje pojo otrokom v zibelki: Ujnač, naš Matiček nima hlače, ene ima jelove pa še te niso njegove
- 7) prav tam, str. 104; Levstik je to kitico iz šaljevih pesmi o možu in ženi uporabil za satiro na aktualne politične dogodke, vendar je tudi kot taka pričevalna, ker z njo ohranja delček Kančnikovega repertoarja.
- 8) Potovanje od Litije do Čateža, ZD 4, Ljubljana 1954, str. 10
- 9) prav tam
- 10) Na istem mestu Levstik piše o poskočnici: „Nasilele so se med nami, posebno v Gorencih kratke vrstice, zložene po nemški navadi.“
- 11) prav tam
- 12) Potovanje . . . , str. 9
- 13) prav tam, str. 10
- 14) prav tam, str. 19
- 15) prav tam, str. 24
- 16) prav tam, str. 22
- 17) prav tam
- 18) prav tam
- 19) prav tam
- 20) prav tam
- 21) prav tam, str. 33
- 22) „Tudi pri Laščah . . . ni tega še dosti let, ko smo večkrat čuli srbske pesmi. Res, da jih niso peli domači ljudje, ampak Belci — Kranjci — Laščani so jim dejali Kostelci — ki so hodili s tovari v Ljubljano po kramo. Nabralo se jih je osem, deset pa tudi več. Konjiči so šli pred njimi, možje za njimi, prepevaje Kraljeviča Marka . . .“ (Potovanje, str. 33)
- 23) ZD 7, 1958, str. 133
- 24) prav tam
- 25) prav tam
- 26) Janko Pajk: O slovenskih narodnih pesmih; Letopis goriške gimnazije za l. 1862
- 27) Levstik, Učilnice, ZD 8, Ljubljana 1959, str. 138
- 28) prav tam

LIKOVNO „BRANJE“ MARTINA KRPAN

Fran Levstik je s svojim Martinom Krpanom ustvaril delo, ki ga (tako kot vsako pravo, prizadeto umetnino) vsak čas bere na svoj način, vsako obdobje pa išče v njem sporočilo namenjeno sebi. Po drugi strani pa se v Martinu Krpanu skrivajo tudi izredne pričevalne in hkrati mitske dimenzije, ki govorijo o pojmovanju slovenstva v 19. stoletju. Tip junaka kot ga je ustvaril Levstik pa ima najbrž tudi izredne etnološke dimenzije in nas sili k tovrstnemu branju. Ne glede na program v Popotovanju, kjer govori o literarnih likih trdnih kmetov (ki naj bi bili protiutež ljubeznivi kmečki revščini kakršno je oblikoval v svojih delih Josip Jurčič), je kmetski v Martinu Krpanu le pripovedni okvir. O tem nas prepriča tudi intuitivno „branje“ kot so ga izrazili v svojih ilustracijah nekateri slovenski slikarji iz različnih obdobj.

Klen in trd jezik kot ga govori pripovedovalec in ga sproti beli s tako imenovanimi „ljudskimi rekli“, ki so navsezadnje enak pojav v strukturi jezika kot fraze v elitni družbi, velja še danes za pravi kmetski, to je hkrati tudi slovenski jezik. Iz tega pa so mnogi razlagalci mimogrede potegnili tudi sklep, da je Martin Krpan kmetski junak. O zgrešenosti takega branja nas prepričajo že prve kvalitetne ilustracije, ki jih je ustvaril Hinko Smrekar. To so tudi ilustracije, ki so zgodovinsko najbolj zveste in dosledne. Martin Krpan v Smrekarjevi interpretaciji ni kmet (kot pri kasnejših Perku in Kralju), marveč možak v polmeščanski noši, predstavnik specifičnega „vmesnega“ sloja v baročni družbi, ki nosi s seboj tudi specifično barvo družbenega predstavnika, ki je do neke mere vezan na slovensko podeželje, hkrati pa gre za razgledanega popotnika, ki šegavo-surovo občuje z vsemi družbenimi sloji brez kompleksov in zavor. V nasprotju z mitsko podobo slovenskega kmetiča, ki ga največkrat kažemo skozi prizmo ljudske pesmi o novčiču (zatiran in ubog tlačan, ki se lahko maščuje predstavniku vladajočega razreda le po smrti in s čarovnimi sredstvi) je Krpan mešanica lumpenproletarskih in gosposkih potez, kmečko — kajžarske miselnosti in svetovljanske razgledanosti, preudarnosti in zvitosti, trme in svojevrsne elegancije. Hinko Smrekar je namreč intuitivno dojel Levstikovo misel (beremo jo seveda danes in na današnji način), da slovenske družbe in naroda ne sestavlja le zatiran kmečki sloj in tanka plast malega meščanstva — marveč dosti bolj kompliciran sestoj slojev in vmesnih slojev. Zato si je privoščil idealizacijo junaka na nenavaden način — ni izbral trdnega kmeta, kajžarja ali meščana ter ga idealiziral — povečal in pojunačil, marveč je izbral od vsakega tipa nekaj, vse skupaj pa je dobilo kot nova kvaliteta tudi večje, mitske ali vsaj herojske dimenzije. Mitski junak s svojim mitskim načinom življenja, ki je paradokсна mešanica realističnih potez in tipizacije ter fantazijskih elementov, je zato izredno sodoben in hkrati živ. Zaradi te svoje živosti pa je tudi nepredvidljiv in neopredeljiv — saj v svojem bistvu prerašča ljubeznivi slovenski kmečki mit, kot ga je recimo v slikarstvu in likovni umetnosti na sploh uveljavil in razvil Maksim Gaspari. Po drugi strani pa beremo Martina Krpana in hkrati Smrekarjeve ilustracije drugače kot je Krpanov čas bral dobršen del slovenske etnologije med obema vojnoma in še desetletja po osvoboditvi. V Martinu Krpanu namreč ni nikakršnih prazgodovinskih nadčasovnih dimenzij, marveč gre za čisto, čeprav mitološko opredelitev razmerij med narodi in različnimi družbenimi razredi v 19. stoletju. Prvo kar

nam pade v oči je dejstvo, da Levstik ni videl nepremostljivih razlik med predstavniki najvišje fevdalne in „splošno“ ljudske plasti. Prej gre za misel, ki je cvetela celo v času kmečkih puntov v 15. in 16. stoletju, da se lahko dialog med razredi vzpostavi med „čistimi“ predstavniki — to je med cesarjem in ljudstvom. Vsi vmesni členi pa dialogu niso naklonjeni in ga zavirajo. Seveda pa je možna tudi čistejša „razredna“ razlaga: preprost človek se je (skozi Levstikovo pisanje) v 19. stoletju zelo jasno zavedal, da njegova cesarost ni bitje in moč izven realnih razmerij sil, marveč predstavnik določenega vladajočega razreda. Ljubezniva topoumnost, ki jo kaže Levstikov cesar Janez, je od „razrednosti“ povsem neodvisna. Gre pač za krepak namig na degeneriranost habsburžanov, ki jo je še bolj radikalno izpeljal v svojih ilustracijah Smrekar. V Smrekarjevih poustvaritvah se nam pokaže tudi različen odnos do slovenstva in kmetstva v začetku 20. stoletja, posebno če ga primerjamo s sočasnimi Maksimom Gasparijem. V istem mediju (risbi) gre za dvoje v temelju različnih odnosov. Za Smrekarja je ljudstvo (ki zajema vse sloje in vmesne sloje) protipol cankarjevskemu „narodu“, ki v narodnih nošah razglašča svoj egoizem in branjevsko moralko. Prevedeno v etnološki jezik bi lahko rekli, da je Smrekar kot problem specifičnih odnosov med ljudmi (morda bi lahko zlorabili tudi termin: način življenja) in kot etnološki problem predstavil odnose med vsemi sloji. Nasprotno pa je Gaspari (ob njem tudi Birolla) poistovetil narod s kmetom, nacionalno kulturo pa s kmečko kulturo, seveda v praznični folklorni preinterpretaciji. Zato je v njegovem likovnem opusu vsa slovenska kulturna dediščina reducirana na ustvarjalnost kmečkega sloja, ki je v značilnih nošah in arhitekturno — naravnem okolju večer in nespremenljiv. Zato ni naključje, da Miklovo Zalo, tudi in nespremenljiv. Zato ni naključje, da Miklovo Zalo, tudi pod Gasparijevimi vplivi, predstavljajo na zgodovinsko več kot nesmiselni način, saj se koroški fantje in dečve v bidermajerski kmečki noši (z nekaj baročnimi, retardiranimi elementi) vojskujejo in otepajo s pravcatimi Turki iz Bosne v 16. stoletju. Tu ne gre za rezultat preprostih ljudskih predstav marveč za zavestno „goljufijo“ — kmet in njegova noša sta večna, izvirata iz prazgodovine in gresta tudi v prihodnost. To ni razred ali narod v sobodnem pomenu besede: gre za rešilno bilko na katero se je obešalo slovensko meščanstvo, ki mu je bil kmet v mitski nadčasovnosti nadomestek za galerijo prednikov. Morda je prav zaradi kasnejših interpretacij Levstikovega besedila (kot primer lahko vzamemo kmetstvo — nadčasovno — neopredeljivo Perkovo podobo Krpana) pravo sporočilo in napredni etnološki pogled izginil pod naplavinami neoromtičnih interpretacij. Zato je izrazit občutek za zgodovino in njene zakonitosti pri Levstiku kot svetel žarek v čitalniški in novočitalniški mentaliteti, ki je kar živahna še dandanašji.

IVAN SEDEJ

Sä teku spozna, ku krova na orglä.

(Iz Haloz; zapisala Nežka Vaupotič)

GOSTILNA NA ČATEŽU NAD VELIKO LOKO

Majhna in neugledna razglednica s črno belima slikama je sredi julija leta 1965 potovala s pošto v Veliko Loko v svet in naznanjala, da „dragemu bratu pošiljajo lepe pozdrave z Zaplaza Francka, Mici, Anica in Vilko.“

Tudi če bi nam „dragi brat“ ne povedal, da je bila zbrana družba na romanju na Zaplazu in da je takrat obiskala še gostilno na Čatežu, bi to kaj kmalu spoznali. Obe sliki, cerkve in gostilne, sta namreč opremljeni s pojasnjevalnima napisoma: Romarska cerkev na Zaplazu in Gostilna Stanka Rvnikarja na Čatežu nad Veliko Loko. Že na prvi pogled je vidno, da sta podobi na razglednici fotokopiji starejšega posnetka, ki ga je brez dvoma naročil lastnik gostilne v letih 1925 — 1930. Podoba cerkve je do danes ostala še nespremenjena, prav taka pa so tudi še gostilniška poslopja: enonadstropna stavba, kjer je bila v pritličju gostilna, katere se drži zasteklena veranda, na drugi strani pa prav tako enonadstropna samostojna hiša s trgovino, ki pa je danes ni več.

Po srečnem naključju smo dobili še starejšo sliko, ki so jo hranili v družini Rvnikar. Izhaja verjetno iz let po 1900 in nam kaže precej drugačno stanje. Kljub temu da je gostilniška stavba v arhitekturnem pogledu manj bogata, je posnetek v smislu družbenega ugleda mnogo bolj zgovoren.

Gostilna je bila v pritlični hiši, ki je bila krita s slamo, sosednja hiša, kjer je bila trgovina, pa je že bila zidana v nadstropje in prekrita z opeko. Ta del se je v naslednjih letih zelo malo spremenil, prav tako gospodarsko poslopje s hlevom, ki stoji v podaljšani osi z obema hišama.

Razglednica s poštnim žigom iz leta 1965. (Iz arhiva Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani)

Fotografija družine Ravnikar iz leta okrog 1900. (Iz arhiva Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani)

Slika je bila verjetno posneta ob kakšni posebno slavnostni priložnosti; o tem pa samo ugibamo, saj ni nikjer nobenih podatkov, ki bi podpirali trdnejši sklep. Pred gostilno so zbrani vsi domači, sorodniki in posli v „delovno – paradnih uniformah“. (Glej gostilničarja z belim predpasnikom in prodajalca s telovnikom med vrati trgovine!). Skupina domačih stoji in sedi pred okroglo pogrnjeno mizo na levi strani od vhoda v gostilno, na desni pa sta ob lesenih nepogrnjeni mizi z lesenimi klopki še dva priložnostna gosta. O slednjih ne vemo ničesar, a gotovo je, da ne pripadata ožji družini.

Na reprezentativno podobo gospodarjeve, to je gostilničarjeve posesti, so poleg hiš in obrtniških „insignij“ (obleka in napisi ali kakšni drugi znaki) spadali tudi vsi posli, dekle in hlapci, konji in imeniten koleselj. Gospodar ni delal razlike med „živo“ in „mrtvo“ posestjo. Zanimiv detajl na sliki pa je tudi dolga palica, zataknjena nad vhodnimi vrati, s katere so viseli oblanci, znak za gostilno.

Sliki iz let okrog 1900 in 1925–30 se torej kar precej razlikujeta, kažeta pa predvsem gospodarsko stanje, kakršnega je dosegel lastnik gostilne in trgovine v določenih letih. Na tak razvoj je prav gotovo vplivala bližina cerkve na Zaplazu, oziroma božja pot.

Gostilna, ki je bila v lasti Ravnikarjeve družine od okrog 1870 (po ustnih podatkih), je bila namreč ena od tako imenovanih božjepotnih ali romarskih gostiln, ki so svoj promet in svoj uspeh gradile na množici vernikov, ki so obiskovali cerkev ob običajnih romarskih datumih, pa tudi ob navadnih nedeljah z mašami. Ker pa je imela gostilna v Čatežu tudi izjemno dober prometni položaj, si je nabirala goste še s številnimi prevozniki, tako da je bila po izjavah lastnikov tudi furmanska postaja.

Romarska cerkev na Zaplazu je bila še pred drugo svetovno vojno ena najbolj znanih in obiskanih romarskih cerkva na Dolenjskem. Njena zgodovina v primeri z nekaterimi zares starimi božjimi potmi ni posebno dolga, saj so se prvi romarji pojavili šele v začetku 19. stoletja, ko je na tem kraju stala skromna Marijina kapelica. Po nekaj prezidavah in povečavah, ki so se zvrstile v devetnajstem stoletju, so prostorno novo cerkev, kakršno lahko vidimo v glavnem še danes, začeli zidati leta 1906, popolnoma pa dogradili šele leta 1926 (op. 1 / Krajevni leksikon Drnovske banovine, Ljubljana 1937. str. 495).

V Popotovanju od Litije do Čateža je Levstik takole omenil Zaplaz: „... Ta romarska, sloveča kapelica stoji na hribu, precej nad Čatežem. Novo zidana je in lepo zmalana...“ (op. 2 / Fran Levstik, Popotovanje od Litije do Čateža, Ljubljana 1958. str. 47) Tako je bilo bržkone pred letom 1858, ko je božja pot postala že tako znana, da je bilo vedno več romarjev, in so namesto skromne prvotne Marijine kapelice sezidali novo. Večja cerkev z župnikom pa je bila takrat samo v Čatežu.

Množice romarjev, ki so se zgrinjale ob Marijinih praznikih (cerkev je posvečena Marijinemu vnebovzetju) v cerkev, so seveda potrebovale poleg dušne tudi telesno hrano. Najbližje naselje je Čatež, kjer je bilo več gostiln, med njimi tudi Ravnikarjeva, o kateri je bil, govor že na začetku. Lahko se pohvali z dovolj dolgim neprekinjenim obrtnim stažem, ki je prehajal z očeta na sina vsaj v treh do štirih rodovih. Njena zgodovina je povezana z zgodovino cerkvenih gradenj oziroma z naraščajočim in upadajočim obiskom romarske poti.

Romarske poti so v času velikega obiska, navadno poleti po večjem in že končanem poljskem delu (od 15. julija do 15. avgusta so bile kmetove počitnice, kot so

rekli včasih), tudi prenočevale ljudi, ki so prihajali od daleč; to pa so bili najbrž vsi tisti, ki so prihajali peš. Za prenočevanje so jim največkrat odkazali ležišča v gospodarskih poslopih, saj je bilo sob v hiši ponavadi še za domače premalo.

Dovolj značilna za romarske gostilne je bila tudi prehrana. V času velikih obiskov so bili to litri in litri goveje juhe; to je bilo značilno za gostilne po vsem osrednjem slovenskem ozemlju. Posebnost so bile pa tudi jedilne navade romarjev: utrujeni od dolge poti so si naročali predvsem po svojih skromnih denarnih zmožnostih — za ženske juho z rezanci, za moške pa s kosom mesa.

Gostilna, kamor še danes radi zavijajo popotniki, je torej značilen primer božjepotne gostilne, ki je promet ustvarjala s prevozniki in romarji, kot ga pravzaprav tudi še danes, le da so zdaj prvi obvezno, drugi v večini motorizirani.

TANJA TOMAŽIČ

BIBLIOGRAFIJA

NALOG ŠTUDENTOV PZE ZA ETNOLOGIJO V LETIH 1980 in 1981

Okrajšave: P — proseminarska naloga, S — seminarska naloga, S1 — seminarska naloga 1, S2 — seminarska naloga 2, D — diplomska naloga, pril. — priloženo slikovno in drugo gradivo

Vse naloge so v tipkopisu.

1.1. MATERIALNA KULTURA

1.1.1. Splošno

Račič Mojca: Gospodarska dejavnost in vključevanje vasi Labinje na Cerkljanskem v narodnoosvobodilno gibanje v času 2. svetovne voje. S2, 1981. 75. str.

1.1.2. Zemljiška razporeditev, naselje; urbanizem

1.1.3. Stavbarstvo

Kocjančič Neda: Odnos Novogoričanov do pokopališč v Novi Gorici, posebej do novo nastajajočega pokopališča v Stari Gori. P, 1980.

1.1.4. Notranja oprema; bivalna kultura, bivanje

Batič Jerneja: Stanovanjske razmere v Židovskem kareju v Piranu pred začetkom izvajanja revitalizacijskega načrta. S, 1980, 30 str., pril.

Brancelj Andreja: Drašiči — spreminjanje podobe belokranjske vasi. D, 1981, 62 str., 50 pril.

Čebašek Marjeta: Kmečka hiša v vasi Voklo. S1, 1981.

Dokl Maja: Stanovanjska kultura novomeškega Brega v obdobju med obema vojnama in danes. P, 1980. 36 str., pril.

1.1.5. Poljedelstvo

1.1.6. Živinoreja

1.1.7. Vrtnarstvo, vrtičkarstvo

1.1.8. Sadjarstvo in vinogradništvo

Anžič Ivica: Vinogradništvo in vikendarstvo na Trški gori. D, 1980. 50 str., pril.

Kogej Katja: Vpliv posebne predelave sliv na način življenja prebivalcev vasi Šmartno v Goriških Brdih do leta 1959. P, 1980. 20 str., 18 pril.

1.1.9. Lov, ribolov

1.1.10. Nabiralništvo

1.1.11. Čebelarstvo

1.1.12. Rokodeljstvo in obrt

Čebulj Breda: Etnološki prikaz frizerskih salonov v Ljubljani ob primerjavi s frizerskim salonom v Ljubnem ob Savinji. P, 1980. 33 str., pril.

Fliš Nevenka: Modno klobučarstvo v Ljubljani. S1, 1981. 29 str., 12 pril.

Reščič Neva: Biljenski opekarji. Nastanek in razvoj tradicije. S1, 1981. 23 str., 5 pril.

1.1.13. Industrija in rudarstvo

1.1.14. Gozdno gospodarstvo

1.1.15. Orodja, predmeti, naprave

1.1.16. Prehrana

Žebovec Marjeta: Prehrana v vasi Vrbnje. S1, 1981. 23 str.

1.1.17. Noša

1.1.18. Promet, komunikacijska sredstva in komuniciranje

Ftičar Marija: Promet, komunikacijska sredstva in komuniciranje v vasi Gozd nad Kamnikom. S, 1980. 44 str., 25 pril.

Gabrovec Matej: Promet in komunikacijska sredstva prebivalcev Bela. P, 1980. 24 str., 16. pril.

1.1.19. Trgovina

1.1.20. Turizem; turizem na vasi (kmečki turizem)

Gabrovec Matej: Kmečki turizem v občini Ljubljana Vič—Rudnik. S2, 1981. 46 str., pril.

Kržinič Kornelija: Vpliv oddajanja privatnih sob turistom na način življenja sobodajalcev v Dobrni. S, 1980. 39 str., pril.

Lončar Ksenija: Delovanje in vpliv turističnega društva na življenje krajanov v Cerkljah na Gorenjskem. S1, 1981. 26 str., 4 pril.

Oset Irena: Kmečki turizem oziroma perspektive razvoja kmečkega turizma v Dobrni. P, 1980. 15 str., 11 pril.

Stanković Milivoj: Turizem. Potovanja geografov II. letnika in gimnazijskih sošolcev. P, 1980. 14. str., 2 pril.

1.1.21. Gospodarske razmere in proračun (družine ali gospodinjstva)

1.2. SOCIALNA KULTURA

1.2.1. Splošno

1.2.2. Družinsko-sorodstvene zveze

Lenassi Eva: Družina Lenassi. P, 1980. 34 str., pril.

Petru Duša: Razlike in spremembe v načinu življenja družin v Trnovem v času od konca 1. svetovne vojne do danes. D, 1980. 85 str., 21 pril.

Rožanec Nevenka: Ženska in njena vloga v družini. S1, 1981. 34 str.

Varacha Vlasta: Akulturacijski procesi v družini. S1, 1981. 38 str., pril.

1.2.3. Vzgoja

1.2.4. Spolno življenje

Zaletelj Maja: Spolno življenje študentk v domu višje šole v Ljubljani. S, 1980. 27 str., pril.

1.2.5. Prebivalstvo; struktura

1.2.6. Krajevna skupnost

Babič Lidija: Vasi Klanec in Huje pri Kranju. Etnološka študija. P, 1980. 50 str., 2 pril.

Bestjak Darinka: Dekani. P, 1980. 28 str., 22 pril.

Gaberščik Adrijana: Vpliv industrializacije na način življenja ljudi v vasi Ribno pri Bledu. P, 1980. 28 str.

Oset Irena: Način življenja vaščanov Ostrožna med NOB. S1, 1981. 25 str.

Podobnik Nada: Življenje kmetov — delavcev v Žireh. P, 1980. 12 str., pril.

1.2.7. Medkrajevni in interetnični odnosi;

Manjšine, zdomstvo, izseljenstvo

Bogovič Alenka in Cajnko Borut: Slovenci v Franciji. S1 + D, 1981. 67 + 200 str.

Borštnar Marija: Način življenja delavcev iz drugih republik, ki stanujejo v Podnartu. S, 1980. 27 str., 5 il.

Bufon Milan: Interetnični odnosi v primeru obmestne vasi Prosek—Kontovel pri Trstu. P, 1979. 31 str., 9 pril.

Čebulj Breda: Slovenski povratniki iz Avstralije. Poskus etnološke študije. S2, 1981. 50 str., 14 pril.

Dražumerič Marinka: Vpliv izseljevanja na način življenja prebivalcev Vinice in okoliških vasi med leti 1918—1941. D, 1981. 63 str., 21 pril.

Gojo Romeo: Način življenja Sintov na območju Radovljice. S1, 1980. 22 str., 17 pril.

Oman—Kerčmar Sonja: Izseljevanje iz Prekmurja v Francijo med obema vojnama. D, 1981. 75 str., 10 pril.

Presl Igor: Vloga slovenske skupnosti v družbenih procesih v tržaški pokrajini. S2, 1981. 59 str., 29 pril.

Prijatelj Nuška: Nekateri vidiki vraščanja delavcev iz drugih republik v slovensko okolje. S2, 1981. 27 str.

Sulič Nives: Thank God I' m Slovenian. Etnološka raziskava med ameriškimi Slovenci. D, 1981. 163 str., pril.

Vreček Marjeta: Problem prilagajanja družin iz drugih republik v novem naselju v okolici Ljubljane. S, 1980. 33 str., 4 pril.

1.2.8. Družbeno razlikovanje

1.2.9. Vrednote in moralne norme

1.2.10. Pravne norme

1.2.11. Delovne skupnosti

Bricelj Saša: Odnosi med delavci v Mlekarni na Vrhniki v obdobju do druge svetovne vojne in po njej. P, 1980. 21 str.

1.2.12 Medsebojna pomoč

Jerman Maja: Medsebojna pomoč na Volarjih. S, 1980. 21 str.

1.2.13 Sosedstvo

Beničič Eda: Sosedski odnosi v Obrtniški ulici v Kopru. S, 1980. 24 str.

Bestjak Darinka: Sosedski odnosi v dveh stanovanjskih blokih. S, 1980. 31 str., 4 pril.

1.2.14. Fantovske in deklishe skupnosti

Bogadi Jelka: Življenje gojencev v dijaškem domu v Centru strokovnih šol v Ljubljani. S1, 1981. 32 str.

Cesar Polonca: Otroci in mladina v obdobju NOB v okolici Cerknega. S, 1980. 38 str., 38 pril.

Stanković Milivoj: Vrstniki našega bloka med seboj. S, 1980. 31 str., 10 pril.

1.2.15. Družbene organizacije; Poklicne, namenske skupnosti; Društva

Meglič Marko: Črnuško planinsko društvo. P, 1980. 45 str., 21 pril.

Teropšič Tomaž: Taborjenja Odreda Matije Gubca iz Brežic. P, 1980. 40 str., pril.

1.2.16. Združbe odraslih

Habicht Dejan: Način življenja v samskem domu Kliničnega centra, Na peči 24. S1, 1981. 34 str., pril.

1.2.17. Letne šege, prireditve, festivali; Praznovanja, prazniki

Knafelj Jerca: Romarstvo na Brezjah. S1, 1981. 29 str., 29 pril.

Kreft Jelka: Ptujsko kurentovanje danes. S1, 1981. 20 str., 15 pril.

Segalla Adrijana: Letne šege na primeru urbanizirane sredine v Štebijeji ulici v Črnučah. S2, 1981. 36 str. 6 pril.

Šprajc Ivan: Vrtne veselice v Ljubljani in okolici po 2. svetovni vojni, S2, 1981. 107 str., pril.

1.2.18. Rojstvo, poroka, smrt

Zupančič Radoška: Smrt (Dol pri Hrastniku v letih 1940—1979). S, 1980. 21 str., 18 pril.

1.2.20. Delovne šege

1.3. DUHOVNA KULTURA

1.3.1. Splošno

Bricelj Mitja: Etnološki prikaz oddaje „Naši poslušalci čestitajo in pozdravljajo“. P, 1980. 22 str., 4 pril.

Kropelj—Šašel Monika: Kulturno-prosvetna dejavnost in njena odmevnost v trboveljskem rudarskem naselju „Kolonija 1. maja“ pred osvoboditvijo in po njej. D, 1980. 113 str.

Pavlovec Matija: Kulturne potrebe delavcev tovarne gospodinjstskih aparatov Iskra Rateče (analiza ankete). P, 1980. 17 str.

1.3.2. Verovanje

Hudelja Mihaela: Način življenja v indijskem ašramu. S, 1979. 45 str., pril.

Špan Barbara: Verovanje in znanje. S1, 1981. 25 str., 6 pril.

1.3.3. Jezik (načini sporazumevanja, izražanja), imena

1.3.4. Besedna umetnost

Vozlič Marjeta: Sodobno ljudsko slovstvo v Loškem pogorju. S1, 1981. 17 str., 12 pril.

1.3.5. Branje

1.3.6. Likovna umetnost, likovno obzorje

1.3.7. Petje, pevci, pesmi

1.3.8. Glasba, glasbila, godci, godčevstvo

Boljunčič Vladimir: Narodna muzika talijanskega staronovništva v gradiču Vodnjan. P, 1980. 47 str., pril.

1.3.9. Ples; Folklorne skupine

1.3.10. Dramatika in gledališče

Petrović Slavica: Amatersko gledališče ter igralci na Vrhniki in Verdu. P, 1980. 20 str., 5 pril.

1.3.11. Igra odraslih in otroška igra; Prosti čas

Ferk Karmen: „Naša ulica“ — oživitev uličnega ambiena z otroško igro ali poskus živeti. S1, 1981. 27. str.

Grujič Aleksander: Savna v Ljubljani danes. P, 1980. 23 str., pril.

Svoljšak Vida: Prosti čas izseka naselja individualnih hiš v primestnem okolju Ljubljane. S, 1980. 62 str.

1.3.12. Izviri znanja**1.3.13. Zdravilstvo; Veterina**

Jamnikar Peter: Zdravilstvo na Predmeji. S1, 1981. 58 str., 26 pril.

1.3.14. Znanje o rastlinskem svetu**1.3.15. Znanje o živalskem svetu****1.3.16. Znanje o vremenu****1.3.17. Zgodovinska zavest in geografsko obzorje****1.3.18. Tehnično znanje****1.4. ETNOLOŠKE (MONOGRAFSKE) OBRAVNAVE KRAJEVNIH IN REGIONALNIH SKUPNOSTI**

Čeplak Ralf: Občina Cerknica, Rajonizacija, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. D, 1981. 162 str., 22 pril.

Dular Andrej: Metlika med NOB (monografski poskus). D, 1980. 67 str., 18 pril.

Fikfak Jurij: Etnološka topografija občine Postojna. D, 1981. 96 str., pril.

Terčelj Mojca: Etnološka monografija mesta Sevnica I. S1, 1981. 76 str., pril.

1.5. ETNOLOŠKE (MONOGRAFSKE) OBRAVNAVE POKLICNO-SOCIALNIH SKUPNOSTI

Mravlje Boris: Način življenja mestnega obrtnika (na primeru svečarske družine Stele v Kamniku). D, 1980. 84 str., 59 pril.

2. OBČA ETNOLOGIJA**2.1. Bibliografija, filmografija, diskografija, topografija****2.2. Splošno (splošna dela, zborniki, časopisi, revije; polemika**

Briceelj Saša: Vsebina in analiza del The Homemade World of Zagaj in a Slovenian Village. S2, 1981. 30 str.

2.3. Etnološka terminologija**2.4. Tehnike raziskovalnega dela****2.5. Muzeologija, konservatorstvo, varstvo spomenikov; prenova**

Gašperin Roman: Rezultati etnološke ankete v načrtu prenove starega mestnega jedra Radovljice. P, 1980. 27 str.

2.6. Zgodovina etnologije**2.6.1. Splošno****2.6.2. Raziskovalci, zbiralci, ljubitelji; biografije, obletnice, nekrologi**

Šašel—Kropej Monika: Josip Šašel in njegovo delo s posebnim ozirom na etnologijo. S, 1979. 29 str.

2.6.3. Etnološke ustanove; razstave, kongresi, predavanja, diskusije; terensko delo**2.7. Metodologija****2.8. Etnologija in druge vede**

Brancelj Andreja: Metliški podobarji Jerebi. Poskus prikaza povezave med etnološkim in umetnostnozgodovinskim preučevanjem. S, 1980. 32 str., 28 pril.

2.9. Etnolingvistika

Slavec Ingrid: Slovenci v Mannheimu. Poskus etnološko-jezikoslovne predstavitve. D, 1981. 153 str.

2.10. Etnomuzikologija**2.11. Folkloristika****2.12. Etnokoreologija****2.13. Antropogeografija****2.14. Rasno razlikovanje****2.15. Etnopsihologija in socialna psihologija****2.16. Etnogeneza****2.17. Demografija in etnična statistika; migracije****2.18. Etnološki zemljevidi, atlasi, karte; etnološki film****2.19. Ekologija, varstvo okolja****2.20. Prispevki za zgodovino krajev, območij in prebivalcev; potopisi**

Kovač Brigita: Spominske knjige treh generacij na Vrhniki. Analiza. P, 1980. 17 str.

V okviru vaj iz obče etnologije (1. letnik) je bilo na temo Razkroj in stopnja ohranjenosti tradicionalne kulturne podobe (za Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja) v šolskem letu 1979/80 napisanih 57 in v šolskem letu 1980/81 59 nalog. (Popis je bil objavljen v Obvestilih št. 2, maj 1981: Projekt Način življenja Slovencev 20. stoletja — naloga Rajonizacija, str. 16, 17)

Vse proseminarske, seminarske in diplomske naloge so dostopne v knjižnici PZE za etnologijo na Filozofski fakulteti.

INGRID SLAVEC

Bräz trüca sä vsä ponüca.

(Iz Haloz; zapisala Nežka Vaupotič)

FILMSKI KOTIČEK

Rezultati ANKETE o položaju etnološkega filma v naših ustanovah

Anketo je pripravila skupina za film pri SED. Nanjo so odgovorili predstavniki naslednjih inštitucij:

- 1 Belokranjski muzej, Metlika
- 2 Dolenjski muzej, Novo mesto
- 3 Gorenjski muzej, Kranj
- 4 Goriški muzej, Nova Gorica
- 5 Kulturni center, Murska Sobota
- 6 Loški muzej, Škofja Loka
- 7 Muzeji Radovljanske občine, Radovljica
- 8 Pokrajinski muzej, Koper
- 9 Pokrajinski muzej, Maribor
- 10 Pomorski muzej, Piran
- 11 Posavski muzej, Brežice
- 12 Slovenski etnografski muzej, Ljubljana
- 13 Urbanistični inštitut, Ljubljana
- 14 Zavod za spomeniško varstvo, Kranj
- in 15 Mira Omerzel-Terlep (zunajni sodelavec RTV Ljubljana), katere odgovorov pa nismo upoštevali pri oceni rezultatov ankete, ker nas pač zanimajo ustanove in njihovi oddelki, ki se ukvarjajo izključno z etnologijo.

Opis odgovorov:

V večini omenjenih ustanov etnologi razmišljajo o uporabi filma pri svojem delu (10 pozitivnih odgovorov).

Nobena ustanova po mnenju izpolnjevalcev ankete ni nenaklonjena uporabi filma. 9 ustanov v takšni ali drugačni obliki podpira in omogoča uporabo filma, ali ji je naklonjena.

Vendar je dejansko stanje tako, da 6 ustanov še ne vključuje filma na nobenega od omenjenih načinov, 6 ustanov uporablja film v okviru posameznih raziskovalnih nalog, 3 pa še kot informacijsko in didaktično sredstvo.

Kritično je stanje filmske tehnike. Kar 10 ustanov nima nobene opreme za snemanje in predvajanje filmov. Ena ustanova ima 16 mm kamero, dve imata napravo za pregledovanje in montažo filma, tri imajo projektor, ena pa celo luči za osvetljevanje.

Primerne prostore za predvajanje filma ima 7 ustanov, brez takih prostorov je 5 ustanov.

Video (TV) tehnike nima nobena vprašana ustanova, razen ene, ki razpolaga z videorekorderjem in televizorjem.

Tudi uporaba razpoložljive tehnike je silno različna. Snemajo sami (1 primer), s hišnimi sodelavci (1 primer), z najetimi zunanjimi sodelavci (2 primera), s kompletno najeto zunanjo ekipo (2 primera), ena institucija pa posedovane tehnike sploh ne uporablja.

Iz odgovorov o uporabi filmske tehnike lahko sklepamo, da mnogi uporabljajo zasebno tehniko (predvsem kamere), saj je več pritrdilnih odgovorov o uporabi, kot je na razpolago filmskih kamer v odgovoru 4.

Glede na ugotovljeno stanje ni presenetljivo, da samo 7 ustanov hrani filmske zapise in sicer: take, ki so jih sami posneli (2), posneli so jih drugi za njih (2), jih hranijo kot muzealije (3), 5 ustanov pa ne poseduje nobenih filmskih zapisov.

Velika večina odgovorov pritrjuje vprašanju o organizaciji seminarja za etnološki film (13), udeležilo pa bi se ga 11 etnologov, ki so izpolnili anketo.

Če strnemo ugotovitve Ankete, potem ugotovimo naslednja zgovorna dejstva:

1. Večina vprašanih etnologov razmišlja o uporabi filma.
2. Večina ustanov, kjer delajo etnologi, je naklonjena uvajanju in uporabi filma v različnih oblikah.
3. Večina institucij ni opremljena z osnovno filmsko tehniko, še manj z video tehniko.
4. Mnoge ustanove že aktivno vključujejo film v svoje etnološko delo (6). Od teh je 5 pokrajinskih muzejev in en specialni republiški muzej.
5. Etnološki filmi v zainteresiranih ustanovah nastajajo na zelo različne organizacijske načine, mnogo je improvizacije, malo načrtnega ukvarjanja s filmom.
6. Velika večina prispelih odgovorov je za pripravo seminarja etnološkega filma, kar kaže željo po seznanjanju s teoretičnimi in praktičnimi problemi etnološkega filma.

Verjetno je nepoznavanje medija eden od razlogov, zakaj kljub pripravljenosti posameznikov in ustanov ni več etnoloških filmov. V celoti nam anketa kaže precejšen razkorak med velikimi željami in majhnimi možnostmi. Vprašamo se lahko edino, ali bi bila podoba o etnološkem filmu v naših ustanovah drugačna, če bi na anketo odgovorile vse vprašane ustanove.

NAŠKO KRIŽNAR

KNJIŽNA POROČILA

SLOVENSKE LEGENDARNE PESMI

Ob izidu II. knjige Slovenskih ljudskih pesmi

Ljudsko pesem, to kritiko poštenega in nepoštenega, dobrega in temu nasprotujočega, pesem zanosa in pesniške svobode, uklenjeno v moralne norme, v življenjsko igrivost in krutost, usodo in neusmiljenost, ponos in resnico, ljudsko pesem kot grobo sliko stvarnosti, človeške moči in bede, spoznavamo v dveh knjigah SLOVENSkih LJUDSKih PESMI (Ljubljana 1970 1. knjiga, 2. knjiga 1981, ki so ju uredili Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Boris Merhar in Valens Vodušek). Zbirka je (in verjetno bo tudi v prihodnje) zasnovana po zgledu nekdanje Štrekcljeve zbirke, tokrat kritično pretresene in dopolnjene, všteti tudi napeve. Obsežno zasnovan korpus, ki nam obljublja še vrsto knjig, nujno spremlja bojazen in poraja številna nerešena vprašanja, ki se nam tu in tam zdijo nerešljiva: ali smo prav razumeli ljudsko (pesemsko) sporočilnost, skrivnostno govorico prispodob in melodij, zvenenje glasov in sozven. Kljub temu smo za junaškimi in bajeslovnimi pesmimi, ki jih vsebuje prva knjiga Slovenskih ljudskih pesmi (Ljubljana 1970), dočakali drugo knjigo, tokrat s pripovednimi pesmimi z omejitvijo na legendarne. Slovenske legendarne pesmi izhajajo iz svetopisemske snovi, vsebujejo svetniške zgodbe in poučne zglede. Opisujejo plačilo za bogoljubnost in z vso „človečnostjo“ in „zemeljsko fantazijo“ (lahko bi rekli ljudskostjo) kazni za vsakršno hudobijo, še zlasti kazni v peklju. Ne glede na njihov izvor je slovenska legendarna pesem skozi stoletja v procesu preoblikovanja doživljala različno upodabljanje, domače slovenskemu človeku, miselnosti in čustvovanju, z vrhano mero poetičnosti in dramatičnosti. Po svoji vlogi, ki jih

zavzemajo v ljudskem življenju, so legendarne pesmi povečini mrliške. Sodile so ali še sodijo v stalni mrliški repertoar na mrliškem vasovanju ali pri vahtanju mrliča. Ponemod se je še obdržala navada, da sorodniki in znanci bede ali čujejo pred pogrebnim dnem pri mrliču. Tedaj se zvrstijo tako legendarne kot nabožne pesmi pa tudi družabne pesmi in razne igre. Repertoarna stalnost jih je obdržala pri življenju skozi stoletja. V njih je moč čutiti srednjeveško mistiko in življenjsko vsakdanost, pa čeprav se pesmi vsebinsko naslanjajo na sveto pismo ali zajemajo snov iz apokrifov in privlačnih srednjeveških legend. Prav te prvine jim morda dajejo največjo težo ljudskosti in domačnosti. Kako živ je na primer opis Marije, ki ziblje Jezusa, ga pestuje in previja, pere pleničke in ga skuša obvarovati človeškega trpljenja, kako igrivi so verzi, ki opisujejo sv. Bernarda, ki si poje in žvižga kot kmečki fant, ali pa kako ščiplje po trebuhu sv. Henrika in kako si nenadoma obubožani ali bolni Jakob ki čepi na gnoju, zavržen in zasmehovan, želi za tolažbo godčevskih viž. Mikavnost upodabljanja slednjega motiva je zašla tudi med slikarje panjskih končnic, kjer lahko vidimo ob Jobu godca z goslima ali klarinetom in goslimi. Zdrzemo se ob pesmi „sv. Tomaž noče v Indijo“, kamor naj bi odšel misijonarit. Čudežna „deveta“ dežela ali „Indija Koromandija“ je opisana: „U Indiji je dežela, ai jenkrat sejejo. Pa vendar vsako leto po dvakrat žanjejo.“ Pravljica Indija, tako zaželjena in nedosegljiva, pa kruto neresnična.

Razvrstitev pesmi se v glavnem drži mednarodno sprejetih načel. Legendarne pesmi zavzemajo velik del našega pesemskega izročila, kar nam pove tudi dejstvo, da ni bilo mogoče sprejeti v to knjigo vseh tipov in variant. Dočakali smo 73 pesemskih tipov, manj obsežno drugo skupino teh pesmi z baladami socialno-kritične vsebine pa bo prinesla 3. knjiga. Kljub tej delitvi je 2. knjiga narasla na skoraj dvojni obseg v primerjavi s 1. knjigo, ki vsebuje 511 pesemskih variant z 242 melodijami, pričujoča knjiga pa prinaša 1015 variant s 614 melodijami, z vsemi analitičnimi kazali in pomagali ter zemljepisnimi skicami razširjenosti.

„Ko po večletnih pripravah zdaj vendarle dajemo iz rok prvo knjigo Slovenskih ljudskih pesmi, smo veseli, da je Slovenska matica sprožila to izdajo. Hvaležni smo ji tudi, ker je potrpežljivo čakala, da razčistimo sto in sto drobnih strokovnih in tehničnih problemov. Upamo, da bo po že utečenih kolesnicah odslej vse šlo bolj gladko in hitreje“, beremo v Predgovoru k 1. knjigi tega obširnega korpusa vseh do danes znanih ljudskih pesmi. Deset let za prvo smo torej dočakali težko pričakovano drugo knjigo, kjer smo uvodoma poučeni o številnih izdajateljskih problemih. Iz uredniške četverice se je umaknil prof. Boris Merhar, iz do leta 1978 pripravljenega rokopisa je izpadel del legendarnih pesmi in pesmi s socialno-kritično vsebino, ki so nam objavljene v 3. knjigi, nekdanji Glasbeno narodopisni inštitut se je priključil Inštitutu za slovensko narodopisje pri SAZU in pričel zbirati po še nepreiskanih območjih slovenskega etničnega zemlja, še zlasti v Halozah in v Porablju ter tako obogatil že zbrano gradivo, Milko Matičetov pa je nadaljeval raziskovanje v Reziji. Za vključitev nabranega je bilo potrebno časovno mejo premakniti do konca 1980. Slovenska matica se je izkazala za potrpežljivo in uvidevno.

Glavno načelo razvrstitve gradiva je (na Slovenskem že utečeno) slovstveno glede na pesemsko vsebino. In ker se klasifikacija opira na Štrekcljevo razdelitev, se lahko veselimo prihodnjih izdaj. Štrekelj je ljudske pesmi

vsebinsko razdelil na 6 razdelkov. V 1. razdelek pripovednih pesmi sodita obe knjigi Slovenskih ljudskih pesmi in obljudljena tretja. Nadaljevanje pa nas kar malce zaskrbi: koliko knjig bo korpus vseboval in kdaj jih bomo dočakali? Kdaj in kje pridejo na vrsto „pesmi zaljubljenih“ in „pesmi za posebne prilike“, (obredne in plesne, pesmi svatovske in ženitovanjske, pesmi obsmrtnice), „pesmi pobožne“ in „pesmi stanovske“ (vojaške, pastirske, otroške), „Pesmi šaljive in zabavljive“...? In ko dobimo v roke celotno zbirko, kdaj smemo pričakovati izsledke in ugotovitve, kdaj vzemo kaj več o načinu izvajanja, tej pesemski preobleki, o čemer (z)vemo tako malo. Čakamo nestrpno, a s potrpljenjem.

MIRA OMERZEL-TERLEP

POROČILA, OBVESTILA

BRDA NEKDAJ IN DANES

Razstavo s tem naslovom je za kulturni praznik, 8. februar 1982, pripravilo kulturno društvo Briški grič v svojih prostorih na Bukovju pri Števerjanu. Avtorja sta Silvan Pittoli in Zdenko Vogrič, vodja etnografsko dokumentarnega odseka pri Zvezi slovenskih kulturnih društev. Sestavlja jo 57 črno-belih fotografij omenjenih avtorjev in lesene korenine-skulpture samouka Mirka Maraža iz Ščednega, ki je že imel samostojno razstavo leta 1981.

Fotografski del razstave bi lahko imenovali: prikaz zgodovinsko kulturne dokumentacije Števerjana in okolice, vendar je več kot to. Avtorja sta pazljivo odbrala tiste fotografije, ki nimajo zgolj pričevalno dokumentaristične vrednosti, ampak posredujejo to dokumentarističnost gledalcu v jeziku dovolj ambicioznega fotografskega oblikovanja; fotografije so hkrati dokument in umetniški izraz njihovih avtorjev.

Goriškim Slovincem ni neznana želja kulturnega društva Briški grič, da bi v novih prostorih društva postavili muzejsko zbirko ljudske kulture Števerjana in Brd.¹ Omenjena fotografska razstava, čeprav skromna po obsegu, je nekakšna zasnova slikovnega dela bodoče zbirke. Če avtorja ne bi bila tako stroga pri selekciji fotografij, bi lahko brez sramu pokazala še več fotografij s poudarjeno dokumentaristično komponento. Na razstavi tudi še ni bila izvedena tematska ureditev gradiva. Skozi prikazano pa že lahko zaslutimo tri vsebinske sklope, ki so dobra osnova za kasnejši etnološki prikaz briške regije. To so: **arhitektura, delo in ljudje**. V tej tematski razdelitvi se oba avtorja dobro dopolnjujeta: Vogrič ima fotografsko oko za arhitekturo, Pittoli za portrete, oba pa za vsakodnevna dela in opravila briškega človeka. Preseneča in razveseljuje nas njuna odločitev, da sta za prikaz ljudske kulture nekega območja enako pomembni informacija o preteklosti in informacija o sedanjih dogajanjih. To je sodoben pogled na ljudsko kulturo, ki torej ni mrtev predmet preteklosti, ampak živ proces, ki se odvija tudi še v sedanjosti. Dokumentirati je treba današnje dogajanje, da ga bo lahko preučeval jutrišnji raziskovalec. Na števerjanski razstavi je nekaj takih primerov, slikanih še v zadnjem trenutku: na primer — stavec, ki plete „kaštele“, priprava „bolide“ za splakovanje vinskih sodov pred prešanjem, zvižanje butaric iz

odrezkov vinske trte za kurjavo itd., vmes pa Števerjan in drugi briški kraji na starih razglednicah pred prvo svetovno vojno, sodobni portreti otrok, starcev, mater, današnji Števerjan, današnja Brda.

Razstava, ki razveseljuje in obeta.

NAŠKO KRIŽNAR

1. To naj bi bila tista muzejska zbirka, ki jo Kronika v 4. številki Glasnika SED lanskega letnika (1981) na strani 89 ponesrečeno imenuje „briški muzej ljudske kulture v Bardu v zahodni Benečiji“. To omenjam zato, da ne bi nepoučeni v raztegnitvi Brd do zahodne Benečije videli kakšne nove nakane protislovenskih sil v Italiji. Torej: Brda so še nadalje v Brdih, Bardu pa še naprej v zahodni Benečiji.

29. 1. 1982 je dopolnil 70 let naš aktivni član etnomuzikolog dr. **Valens Vodušek**, v preteklih letih tudi član IO SED in nekajletni predsednik Slovenskega etnografskega društva. Uredništvo Glasnika se pridružuje čestitkam ob njegovem življenjskem jubileju in želi slavljencu še mnogo ustvarjalnih in plodnih let.

Člani društva in naročniki Glasnika ste v začetku leta prejeli obvestila o delu društva za leto 1982. Opozarjamo vas, da je pred vrati že prvo posvetovanje, to je, Etnologija in šola, ki bo junija v Ljubljani. Prosim vse, ki bodo sodelovali na posvetovanju, da nam takoj sporočite vašo udeležbo z morebitnim naslovom prispevka, diskusije, polemike itd. Natančnejša pojasnila o temi sami imate v Obvestilih. Pedagoški delavci in etnologi s pedagoško žilico pa vsi kritiki usmerjene in celodnevne šole — na plan!

Med Prešernovimi nagrajenci filozofske fakultete za leto 1982 so bili tudi štirje etnologi. Nagrade so prejeli:

Alenka Bogovič in **Borut Cajnko** za seminarsko in diplomsko delo: Slovenci v Franciji;

Ingrid Slavec za diplomsko delo: Slovenci v Manheimu (poskus etnološko-jezikovne predstavitve);

Nives Sulič za diplomsko delo: Thank God, I' am Slovenian. (Etnološka raziskava med ameriškimi Slovenci)

Vsem nagrajencem iskreno čestitamo!

PROTESTNO PISMO IZ TRIESTA

Spoštovani,

Glasnik prebiram vedno z zanimanjem in veseljem: zahvaljujem se Vam, ki mi ga redno pošiljate.

Oglašam se z dvema pripombama k št. 2/1981, ki sem jo prejel danes skupaj z ostalimi številkami tega letnika.

1. Presenetil me je naslov na str. 45 „Nekaj prvih vtisov iz Ugovizze v severovzhodni Italiji“, nadalje v drugem stolpu, v.19–20, „vas Ugovizza (slovensko Ukve)“. Ali bi, iz doslednosti, objavili to moje pismo pod naslovom „Protestno pismo iz Triesta (slovensko Trst)“?

2. V „Litaniji koscev“ na str. 46 razlaga Katja Šorli izraz „gbanca“ kot „gibanica“. Dejansko je v tem narečnem izrazu moderna vokalna redukcija odpravila u in ne i: „gbanca“ izhaja torej iz **gubánica**, kar je manjšalna oblika samostalnika **gubána**. Oba izraza sta doma na širokem arealu na slovenskem Zahodu, medtem ko je **gibanica** (kar se nikakor ne more reducirati v gbanco) doma na slovenskem Vzhodu.

Hvala za pozornost in veliko uspehov in zadoščenja pri delu!

PAVLE MERKŮ

Opomba uredništva: V opravičilo za napako iz 2. številke Glasnika 1. 1981 (Ugovizza za Ukve), bi lahko navedli nekaj „objektivnih“ razlogov, zaradi katerih je do napake prišlo (prevod teksta iz angleščine, direktno prevajanje avtorjevih poimenovanj, ki je z dvojnimi zapisom v besedilu opozoril angleško govorečega bralca na italijansko in slovensko ime kraja v kanalski dolini).

Kljub temu pa napaka ostaja napaka, ki se je uredništvo zaveda, zato bi bilo izgovarjanje na kakršne koli razloge (hitrica, nepazljivost itd.) v tem primeru nezadostno in nesmiselno. Prof. Merkuju in bralcem Glasnika se za spodrslijaj opravičujemo.

DOPOLNILO K SLIKI NA NASLOVNI STRANI GLASNIKA SED, ŠT. 4, 1981

Kromberk, 30. 3. 1982

Spoštovani

Le nekaj pripomb k sliki na naslovni strani GLASNIKA SED, št. 4, 1981. Fotografija ni pomembna le fotografsko (njen avtor Fr. Peternejl), pomembnejša je njena etnološka vsebina. Fotografijo je v Jad. koledarju za 1974 objavila Marija Rutarjeva, spremlja namreč članek Nekaj o nekdanjem prometu na Tolminskem. Predstavlja pismonošo pošte Bukovo, kar je seveda razvidno iz napisa, ki ga mož nosi na prsih. Slika naj bi bila posneta pred letom 1900, pismonoša pa se je imenoval Frenček.

Prav lep pozdrav!

(Branko Marušič)

SLIKA NA NASLOVNI STRANI:

Dimitri, potomec ruskih priseljencev, si je z zanimanjem ogledal Glasnik, predvsem seveda angleško prilogo. Sliko je posnela Nives Sulič oktobra 1980 v Seattlu, ZDA.

SLIKA NA ZADNJI STRANI:

Stranišče na Koprivniku v Bohinju.
Foto: Janez Bogataj, september 1980.

GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

Glasilo slovenskega etnološkega društva: zanj odgovoren Marko Terseglav, predsednik

Izhaja štirikrat letno, naklada 700 izvodov
Grafična priprava in tisk: DITC, Novo mesto
Glavni in odgovorni urednik: Marko Terseglav

Člani uredništva:

Naško Križnar (film)
Boris Mravlje (tehnični urednik, fotografija)
Damjan Ovsec (Bulletin of Slovene ethnological society)
Mojca Ravnik (kronika, jugoslovanska etnologija)
Ingrid Slavec (knjižna poročila, lektorica)
Nives Sulič (prevodi v angleščino)
Zmago Šmitek (neevropska kultura)

Izdajateljski svet:

Angelos Baš (ZRC pri SAZU)
Slavko Kremenšek (PZE za etnologijo, FF)
Boris Kuhar (SEM)
Inga Miklavčič (ZSV, Nova Gorica)
Julijan Strajnar (ZRC pri SAZU)

Naslov uredništva: Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, Ljubljana,
telef.: 224-011, int. 335; glavni urednik 216-322

Posamezna številka stane 30 din
Celoletna naročnina 120 din

Tekoči račun 50100-678-44338

Fotografije in risbe po želji vračamo, rokopisov ne vračamo!

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo (št. 4210-27/78) je Glasnik oproščen temeljnega davka od prometa proizvodov.

Številko sta sofinancirali Raziskovalna in Kulturna skupnost Slovenije.

Keri sã štima pri jedi, ma svuju rit zã norca.
(Iz Haloz; zapisala Nežka Vaupotič)

ZGODOVINA ETNOLOGIJE V SLIKAH

Udeleženci 1. kongresa Zveze društev folkloristov Jugoslavije leta 1955 na Bjelašnici. Slovenski udeleženci: prva vrsta z desne čepijo: dr. Valens Vodušek, Pino Muser, Iko Otrin. Druga vrsta, prvi z desne: dr. Radoslav Hrovatin (bela čepica, temni naočniki). Za njim stoji v tretji vrsti, prvi z desne dr. Milko Matičetov (bela čepica). V tretji vrsti, šesta z desne, v temni jopici je dr. Zmaga Kumer. **Fotografija:** dr. Valens Vodušek, 1955. Negativ (6x6) št. 410 hrani Sekcija za glasbeno narodopisje ISN.

č 121

II 131 829 1982

998342624, 1

COBI55

